Miljøbevægelsen NOAH
arbejder for at forbedre
det levende miljø ved
aktivt at bekæmpe
miljøødelæggelsen
og dens årsager
– og anvise alternativer

NOAH

Miljøsk

Tidsskrift om
miljø og samfund

Juni 1997
Nr. 9
Pris 40,-

Tema

Miljø og ulande

NOAH

Jesper Lassen

Leder:

Elefanterne marcherer til ulandene

Efter Rio i 1992 skortede det ikke på smukke ord og positive hensigtserklæringer verden over. Nu skulle vi virkelig til at hjælpe hinanden - og især skulle de rige hjælpe de fattige på en måde så fremtidige generationers eksistensgrundlag ikke blev truet. Men hvordan ser det egentlig ud her fem år efter Rio og ti år efter Brundtlandrapporten?

På papiret ser det godt ud. Som et af de få industrilande lever Danmark op til hensigterne fra Rio. Men et er at leve op til de økonomiske hensigter, noget ganske andet er hvordan bistanden fungerer set fra et miljømæssigt perspektiv. Da vi planlagde dette temanummer om miljø og udvikling, var det hensigten at det skulle være et oplæg til denne kritiske debat af miljøet i den danske ulandsbistand, men redaktionen blev mødt af en larmende tavshed!

Det var simpelthen ikke muligt at finde personer med en professionel relation til den danske miljø- og ulandsbistand, som var villige til at deltage i en kritisk debat. Og hvad der måske er mere foruroligende: Ikke engang studerende eller PhD-studerende, som beskæftiger sig med området ville udtale sig. Det var ikke fordi kritikken ikke var der: Flere kritikpunkter blev trukket frem af såvel studerende som den professionelle indercirkel i dansk miljøbistand - dog altid udenfor referat.

„Man skal ikke bide den hånd, der fordrer en" er der et gammelt ordsprog, der siger. Men ordsprog er ikke nødvendigvis rigtige blot fordi de er gamle. Har man ikke mod til at bide fra sig, selvom man bliver fodret godt, er mulighederne for at forandre verden små. Og i denne sammenhæng er det ikke engang sikkert at der er behov for at bide fra sig - det kunne jo være at nogle små venlige nap ville være nok til at starte en proces hvor satsninger og strategier i dansk miljøbistand blev diskuteret i en åben dialog.

Istedet tegner der sig et billede af to megainstitutioner DANIDA (Udenrigsministeriet) og DANCED (Miljøministeriet), som hver på sin måde har opbygget tunge og tavse strukturer. DANIDA fordi de omgiver deres miljøbistand af en lang tradition for udenrigsministeriel bedreviden: Vi alene kender verden og ved nok hvordan man skal håndtere dette her med miljø! DANCED, fordi de - af mangel på viden og erfaring om udviklingsspørgsmål - fra starten satsede på en udlicitering af opgaverne til rådgivende ingeniørfirmaer. Ikke et ondt ord om rådgivende ingeniørfirmaer, men de skal jo leve af det, og de skal have nye projekter, når det igangværende er slut. Det kan både betyde at de gør et godt og effektivt stykke arbejde - men det kan også betyde at de bliver blinde overfor de kritiske forhold.

Individerne - dem vi ville have til at deltage i den kritiske dialog - står enten fanget i disse megainstitutioner og deres interne logik - eller også bejler de som studerende til deres gunst i form af udstationeringer i studietiden eller fremtidige ansættelser. Under alle omstændigheder var og er resultatet: Tavshed!

Det er måske forfængeligt, men redaktionen håber alligevel, at vi med de indspark fra sidelinien dette temanummer rummer, kan være med til at puffe til en kritisk og visionær debat af dansk miljøbistand. ■

Indhold:

Costa Rica – klassens pæne dreng 4
Af Stefan Katic

Mere miljø i den danske bistand 12
Af Kim Carstensen

WWF – Verdensnaturfonden 18
Af Pernille Hagedorn-Rasmussen

Bhutan 20
Af Mogens Buch-Hansen

Litteratur om u-lande og miljø 27

JEEP – om miljøarbejde i Uganda 28
Af Sofie Krogh Andersen

Verdens tilstand 1997 – boganmeldelse 33
Af Pernille Hagedorn-Rasmussen

Fællesskaber er miljøvenlige 34
Af Lars Fahrendorff

Gensplejsede fødevarer – for eller imod? 40
Af Sofie Krogh Andersen og Lene Okholm

Kort om miljø 46
Af Pernille Hagedorn-Rasmussen

NYT ABONNEMENT!

Er det ikke allerede sket, må du snarest betale det tilsendte girokort for fortsat modtagelse af MILJØSK. Indbetalingen omfatter de fire næste numre af bladet.

Stefan Katic
Redaktør af Mellemfolkeligt Samvirkes tidskrift Kontakt

Botanisk have eller endnu et turist-trick ?

Costa Rica – klassens pæne dreng

Et lille land i Mellemamerika sætter miljøet højt på dagsordenen. Men virkeligheden er knap så lysegrøn. En fjerdedel af Danmarks areal udlagt som fredede nationalparker. Lyder det provokerende? Urealistisk? Måske, men dette er rent faktisk virkeligheden i et andet land på Danmarks størrelse, nemlig Costa Rica.

For ikke mindre end 25% af Costa Ricas samlede areal er faktisk udlagt som beskyttede områder, hovedsageligt i form af 35 nationalparker og to områder for indfødte folk. Regeringen fremhæver igen og igen *desarollo sostenible* - bæredygtig udvikling - som fundamentet for sin politik, og miljøundervisning indgår nu som obligatorisk pensum i folkeskolen. Landets præsident, JosJ MarRa Figueres Olsen, der, som navnet antyder, har danske aner, taler varmt miljøets sag på internationale konferencer.

Costa Rica rummer nogle af verdens mest spændende og varierede naturområder. Dette har - sammen med landets aktive miljøprofil - betydet, at landet i dag huser et mylder af projekter inden for naturbevarelse og miljøforskning. Projekterne retter sig især mod biodiversitet, bevarelse af regnskoven, beskyttelse af truede dyre- og plantearter samt styrkelse af landets miljøinstitutioner. Finansieringen kommer fra en bred vifte af udenlandske regeringer (Holland, Canada, Tyskland, de nordiske lande, Spanien samt FN), forskningsinstitutioner og NGO'er. Den danske miljøorganisation Nephentes har i en årrække arbejdet med etablering af en spredningskorridor mellem to naturområder i det nordlige Costa Rica.

Dette er ikke en skraldespand!

Costa Ricas image som en både freds- og miljøvenlig nation er kendt langt ud over snævre miljøkredse. Som følge af sin stærke miljøprofil har nationen kunnet udbygge turismen - herunder økoturismen - betydeligt. Sidste år overhalede indtjeningen fra turismen de traditionelle eksportafgrøder bananer og kaffe. Den lille nation mellem Nicaragua og Panama er således blevet et vigtigt eksempel på, hvordan vidtgående miljøhensyn og turistinteresser kan gå hånd i hånd i et 3. verdensland. De store turistindtægter er blevet det bedste argument for at bevare regnskoven.

Træk ikke vejret

Miljømæssigt set er Costa Rica med andre ord noget så sjældent som en rigtig solstrålehistorie.

Men noget stemmer ikke. I vor del af verden har vi for længst vænnet os til, at miljøproblemer ikke længere kan lugtes. Dette er ikke tilfældet i Costa Rica:

Den danske økoturist, der ankommer til Costa Rica bevæbnet med fuglebøger og regnskovguides under armen, tager som regel - inden turen går til kysten eller regnskovene - en overnatning eller to i landets hovedstad San JosJ. Her vil han eller hun gispe over fimsen af udstødning fra den langsomme og tætte trafik af busser, taxaer, lastbiler og andre køretøjer. Det skærer ubehageligt i øjne og svælg. Er det lidt varmt, kan turisten ikke undgå at bemærke den sødlige lugt af uafhentet affald i forrådnelse. Og passerer vores turist over en af broerne i byer, kan lugten af urenset spildevand fra

Foto: Stefan Katic

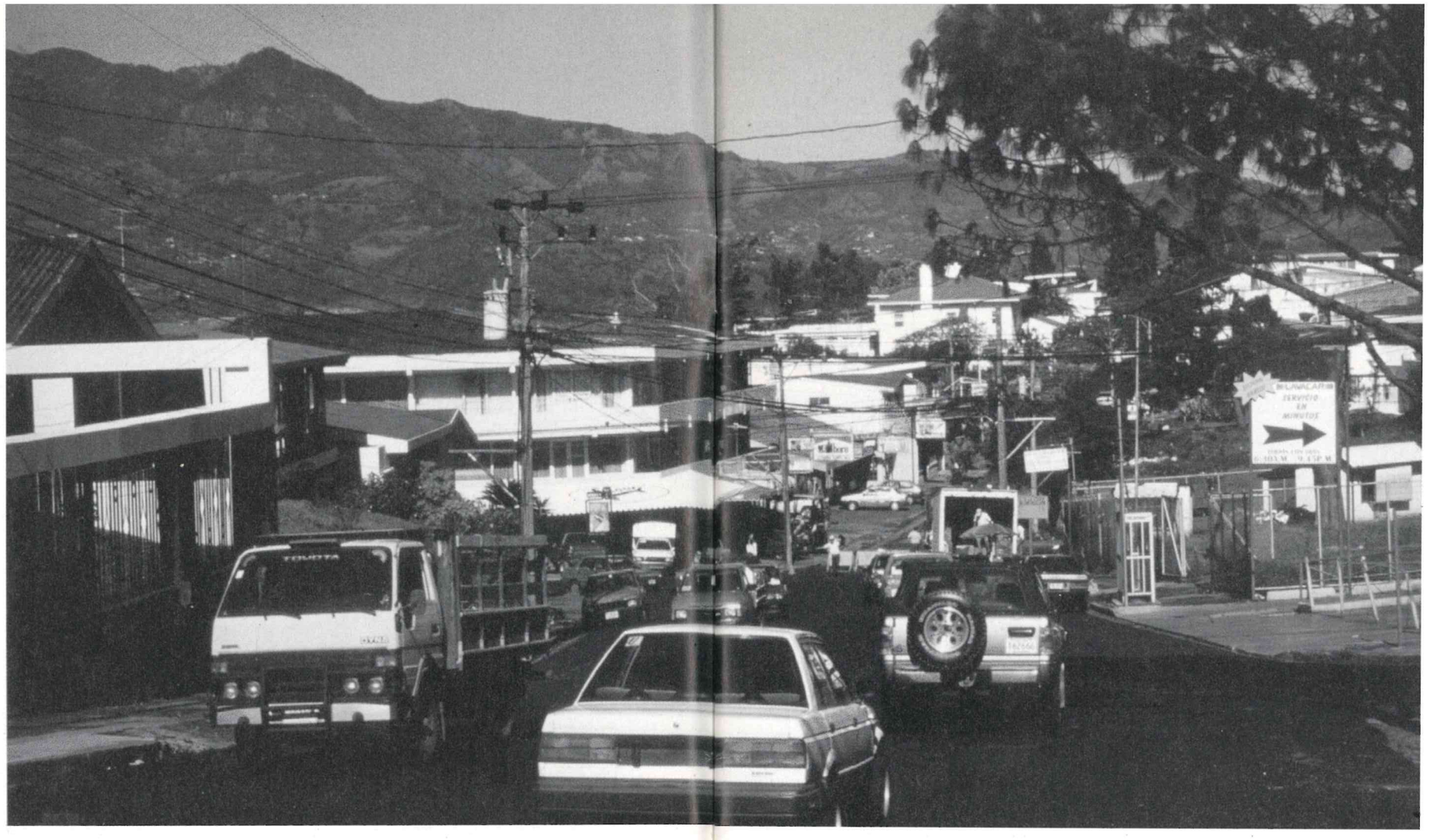

et par tusind mennesker, tilsat diverse fækalier, opleves. Går turen herefter nordøst mod Atlanterhavskysten, passeres de store bananplantager. Her vil en karakteristisk ram, løgagtigt lugt ofte møde den rejsende. Det er lugten af pesticider fra hyppige flysprøjtninger med pesticider over kilometervis af bananplanter. Med et årligt forbrug af sprøjtemidler på 38 kg pr. ansat i landbruget ligger Costa Rica i toppen i forhold til de andre lande i regionen.

Dette var næppe den slags miljø, som vores økoturist forventede at se!

Lugten af bilos, rådnende affald og pesticider afslører, at der er to slags miljø i Costa Rica: Den slags, man præsenterer udadtil, og som har donorernes bevågenhed og interesse: Biodiversitet, nationalparker, regnskove. Aber, havskildpadder og tukaner.

Og så alt det andet, som de fleste andre lande i syd kan præsentere: Massive og uløste problemer med husholdningsaffald og spildevand fra byerne. Ophobning af pesticider i naturen.

En udslidt og forældet bilpark, der giver et emissionsniveau i byerne langt over Verdenssundhedsorganisationen WHO's fastsatte grænseværdier. Den typiske bil på landevejene i Costa Rica er en 10-15 år gammel bil, der importeres brugt fra USA. Ofte afmonteres katalysatoren eller ødelægges ved at tanke med blyholdigt benzin.

Inkonsekvens

Den slags miljøproblemer har regeringen ikke gjort meget for at løse. Miljølove eksisterer, men håndhævelsen er sporadisk. Man kan så spørge, hvorfor donorer ikke påpeger denne inkonsekvens mellem ord og handling. En grund kan være, at verden desperat behøver et godt miljøeksempel blandt ulandene i en situation, hvor der er langt mellem lyspunkterne.

Men donorlandene bidrager selv gennem deres valg af projekter til denne opdeling af miljø i 1. og 2. klasse. Det skyldes bl.a., at donorerne har en strørre egeninteresse i at sikre f.eks. artsvariationen i regnskoven - med alle dens potentialer - end i f.eks. at løse hovedstaden San JosJ banale, men alvorlige affaldsproblemer.

Og så er det jo unægteligt mere interessant for de vestlige biologer at forske i sommerfuglearten Blå Morpho i en dejlig nationalpark end at skulle tage en lang og kontroversiel politisk kamp op inden for f.eks. affald eller landbrugets miljøbelastning. Områder, der dels rækker dybt ind i sam-

fundsstrukturen, dels går på tværs af magtelitens økonomiske interesser.

Et eksempel er projekterne for bevarelse af havskildpadderne. Ikke et ondt ord om dem. Men det har været lettere for donorerne at betale vagter for at patruljere på strandene mod de lokale ægsamlere, der graver skildpaddeæggene op, end at gribe ind mod den havforurening, der på sigt er langt mere alvorlig for skildpaddens fremtid.

Lidt provokerende kunne man sige, at den væsentligste effekt, de mange udenlandske miljøprojekter har haft, har været en *sideeffekt*; nemlig i form af en grobund for en solid naturturisme - der så igen har skabt en række jobs som parkbetjente i nationalparkerne og som personale i turisterhvervene.

Kampen om affaldet

De forsøg, regeringen har gjort på at reducere de mere - skal vi kalde dem - *interne* miljøproblemer, har ikke været succesfulde og efterlader indtrykket af en svag og usammenhængende miljøpolitik. I al fald når økonomiske interesser står på spil: Forrige år indførtes en obligatorisk miljøtest af alle bilmotorer.

Efter godkendelse får ejeren et grønt mærkat til at klæbe fast på forruden, som viser, at bilen er miljøgodkendt, og at bil-miljøskatten, *el eco-marchamo*, er betalt. Busser, som er en af de største bidragydere til at gøre luften i San José uudholdelig at indånde, sender dog fortsat skyer af tyk sort dieselrøg op i luften. Mange bil- og busejere betaler penge under bordet for at få en godkendelse igennem.

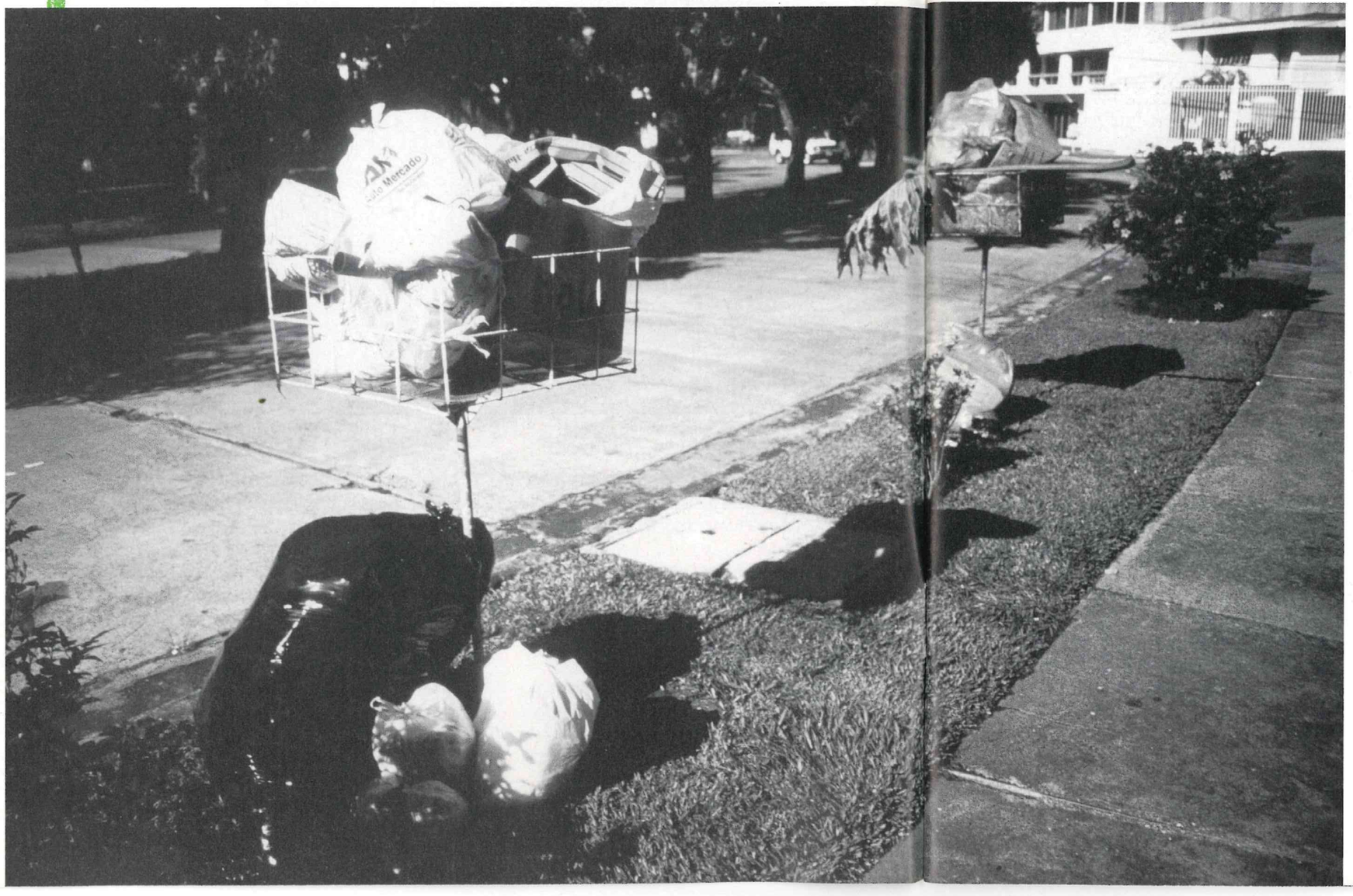

På affaldsområdet er problemerne fortsat uløste. Affaldsbehandling foregår ved, at en almindelig lastbil med 5-6 renovationsfolk samler affald, der i almindelige plastposer er lagt i stativer uden for husene. Det hele køres uden for byen og dumpes på en losseplads.

Enkelte miljøsikre affaldsdepoter er blevet oprettet, men fungerer ikke efter hensigten p.g.a. for dårlig styring. Mangelen på nye lossepladser er nu desperat p.g.a. den stigende affaldsmængde. Konfrontationer mellem vrede beboere og myndigheder i de landområder, der udlægges til nye lossepladser, er dagligt stof i aviser og tv.

På trods af disse åbenlyse svagheder har Costa Rica - sammenlignet med andre lande i regionen - gjort meget for miljøet. Hvorfor? Fordi Costa Rica har råd til det og samtidig har en relativt veluddannet befolkning. Og fordi det er vigtigt for Costaricanernes selvforståelse at kunne fremstille sig som en miljøvenlig og progressiv nation. Og her er det netop de 25% beskyttede områder, der tegner billedet uadadtil. Stativerne med det uafhentede husholdningsaffald afbildes ikke i turistkatalogerne.

Bistanden og miljøet

De første miljøprojekter i Costa Rica fra 70'erne og til midtfirserne var i høj grad konservationistiske, d.v.s. de tog sigte på at bevare en given sjælden biotop eller plante/dyreart. Et område blev lukket af, så naturen kunne være i fred. Bevarelse af denne art betød samtidig, at befolkningens muligheder for at udnytte naturressourcerne blev fjernet. Navnlig Verdensnaturfonden WWF er tidligere blevet kritiseret for denne type „projekter for bevarelse af søde dyr". Donorindsatsen i de år var sjældent koordineret, og mange penge blev spildt.

Regeringen og miljøorganisationerne har nu indset, at det i det lange løb ikke fører til noget at skulle bekæmpe krybskytteri eller den illegale tømmerhugst, der udføres af nationalparkernes naboer. Disse lovovertrædelser bunder i et reelt eksisterende behov for indtægter.

Donorerne har vitterligt taget ved lære af de seneste 20 års erfaring med miljø- og naturprojek-

ter. De rent naturkonserverende projekter bliver fortsat færre til fordel for projekter, der reelt integrerer lokalbefolkningen i miljøbeskyttelsen, blandt andet ved at sikre en bæredygtig udnyttelse af naturen. Holland, den største donor, stiller i dag altid folkelig deltagelse som et ufravigeligt krav i miljøprojekter.

Et initiativ, der har vakt betydelig interesse i Costa Rica - ikke mindst blandt skovejere, er den samarbejdsaftale, landet netop har indgået med Norge. Til en pris af $50 pr. hektar vil Norge nu 'sponsorere' skov i Costa Rica til et beløb af to mio. dollars. Formålet er at binde kuldioxid og således bidrage til, at Norge globalt set medvirker til en samlet begrænsning af drivhusgasserne.

Costa Ricas mangeårige engagement på miljøområdet har betydet, at landet i dag selv har et betydeligt antal kvalificerede eksperter inden for miljøbeskyttelse. Dette har muliggjort et interessant internationalt samarbejde, hvor Holland og Costa Rica sammen giver miljøbistand til ulande som Benin, Bhutan og Surinam. Holland betaler, og Costa Rica stiller miljøteknikere til rådighed for dette syd-syd samarbejde.

Hurra for væksten

Og hvor er den menige costaricaner så i alt dette? Medmindre vedkommende lige er en af de uheldige, der er nabo til en losseplads eller er nødsaget til at hente vand i floden, så rager miljøet de fleste en papand. En voksende interesse for naturen og miljøbevidsthed i middelklassen kan dog iagttages, selv om costaricanere fortsat udgør et mindretal blandt nationalparkernes gæster.

På mange måder virker situationen som i Danmark i starten af 60'erne: En blind tro på, at man faktisk *bliver* lykkeligere af at eje mange ting; en barnlig glæde ved biler og mikrobølgeovne og vandscootere og shopping-rejser til Miami. Engangsemballage er noget, man slipper af med ved at rulle bilvinduet ned og smide det ud. Så er det væk.

Det er sjældent, at man møder en virkeligt kritisk holdning til miljøspørgsmål i den costaricanske offentlige debat, der er tungt domineret af få store aviser og tv-stationer. Dette betyder, at snart sagt hvad som helst uden blusel kan markedsføres og bliver markedsført som 'økologisk' eller 'grønt'. Hvilket som helst hotel i nærheden af en regnskov eller et vandfald præsenteres som *økoturisme*.

Seneste skud på stammen er genbrugspapir med fibre fra bananplanten i - en bekvem og sympatisk måde at bortskaffe de store mængder stokke fra høstede banantræer på. Det ændrer ikke ved det faktum, at den nuværende produktionsform i bananplantagerne samlet set er uhyre miljøbelastende. Men papiret ser ganske nydeligt ud og koster i butikkerne det dobbelte af almindeligt, hvidt skrivepapir. ■

Stefan Katic har arbejdet som juniorekspert på ILO's regionale projekt for fremme af arbejdsmiljø inden for landbruget i Costa Rica 1994-96 og redigerer i dag KONTAKT Internationalt Magasin.

Kilder:

1. Cileke Commanne, miljø- og landbrugsorganisationen Fundación Guilombé

2. Jorge Aroyo, miljøkonsulent på PROMICRO-projektet, ILO

3. Manfred Peters, Internationalt Kontor, MIRENEM (Det costaricanske miljøministerium)

4. Dagbladet La Nación, 23.2.97

Mere miljø i den danske bistand

Kim Carstensen
Generalsekretær i WWF Verdensnaturfonden

Danmark bruger flere penge på udviklings- og miljøbistand end noget andet land i verden. Det er flot, og det giver substans til en høj dansk cigarføring på den internationale scene. Men det rejser samtidig en række spørgsmål om, hvad de mange penge skal bruges til, og hvem der egentlig skal administrere dem.

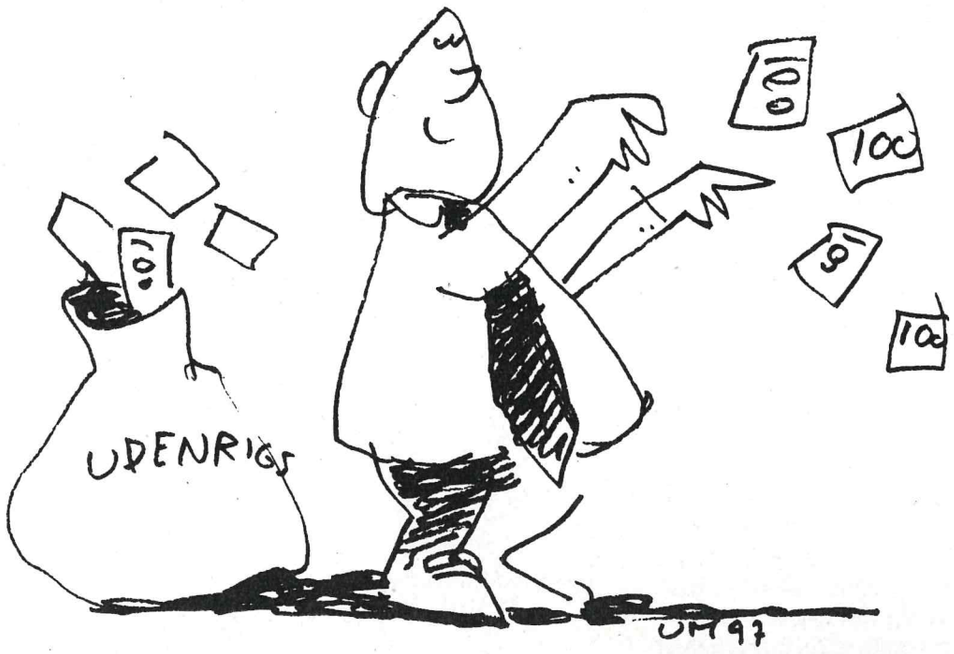

År for år sendes der stadig flere miljøkroner ud af Danmark. Der er etableret miljøprogrammer for Arktis, for Østeuropa og for ulandene. Og Folketinget har besluttet en stigningstakt for denne miljøbistand, som skal føre til, at den i år 2002 udgør en kvart procent af bruttonationalproduktet eller omkring 3 milliarder kroner. Beløbet kommer oveni den ene procent af BNP, der gives som udviklingsbistand til ulandene, og hvor miljø også er defineret som et centralt hensyn.

Der er tale om en internationalt set enestående indsats. Med den høje udviklingsbistand og

Tegner: Ulla Hilden

miljøbistanden oveni, er Danmark et af de meget få lande, der lever op til festtalerne fra Rio-konferencen i 1992, hvor de rige landes ledere kappedes om at berette om alt det gode de ville gøre for Verdens miljø og udvikling. I praksis har næsten alle skåret ned i deres bistand siden 1992, med Danmark som en bemærkelsesværdig undtagelse.

Fra Rio til hundeslagsmål

Miljøbistanden blev besluttet af Folketinget som led i en debat om, hvordan Danmark skulle følge op på Rio-konferencen. Miljøbistanden indgik som halvdelen af en ny Miljø- og Katastrofe-ramme, hvor den anden halvdel skulle gå til en øget dansk katastrofeindsats, i første omgang til finansiering af modtagelsen af flygtninge i Danmark.

I løbet af 1993 blev miljøbistanden sat i rammer af regeringen. Halvdelen af de nye penge skulle gå til miljøarbejde i Østeuropa, mens resten skulle deles med et lille beløb til det arktiske miljø og et betydeligt større beløb til ulandene. Pengene til Østeuropa og Arktis blev uden større sværdslag lagt i Miljøministeriet, som i forvejen havde arbejdet med disse områder.

Til gengæld havde Udenrigsministeriet, som via Danida står for den samlede danske udviklingsbistand, klart forventet at få ansvaret for miljøbistanden til ulandene. Men stik mod alle traditioner og argumenter om erfaringens ret besluttede regeringen, at også denne del af miljøbistanden skulle håndteres af Miljøministeriet, i hvert fald i de første år.

Slagsmålet mellem de to ministerier var heftigt, og på godt og ondt har det præget udviklingen af miljøbistanden lige siden.

Konkurrence og kompromis

Pludselig var der to konkurrerende bistandsadministrationer med hver deres styrker og svagheder. På den ene side den erfarne og professionelle, men ikke udtalt miljøinteresserede administration i Danida med dens gennemarbejdede procedurer og dertil hørende forsigtighed og træghed over for nye initiativer. Og på den anden side en ny og spinkel administration i Miljøministeriet med gåpåmod og entusiasme for miljøsagen og en internationalt anerkendt minister i ryggen, men helt uden de erfaringer og systemer, der får bistand til at fungere i det daglige.

Konkurrencen satte sit klare præg på både Danida og på den nye bistandsadministration i Miljøministeriet, der fik navnet DANCED. I Danida voksede miljøinteressen mærkbart, fordi man skulle ruste sig til at opnå en mere markant rolle i den længeresigtede gennemførelse af miljøbistanden. Og DANCED havde lige fra starten rygende travlt med at vise dynamik og opnå politiske resultater, der kunne sikre Miljøministeriets forbliven på banen.

Begge ministerier havde succes med deres strategi. I 1995 blev der forhandlet en ny ordning for miljøbistanden, og der blev aftalt en deling, hvor Danida fremover skal håndtere bistanden til de fattigere ulande, mens DANCED fortsat skal stå for indsatsen i mellemindkomstlandene. På sigt skal Danida tage sig af 60% af miljøbistanden og kan dermed bryste sig af at være den største institution på banen, mens Miljøministeriet har fået bekræftet sit mandat til at fortsætte det arbejde, der blev startet i den første runde af miljøbistanden i 1993-94.

Miljø i udviklingsbistanden

Danidas krav på en aktie i miljøbistanden udspringer af mange års erfaring med arbejde i ulande og specielt af den miljøindsats, der formelt har været en del af Danidas virke siden 1988. På det tidspunkt udsendte Danida en handlingsplan for miljø og udvikling, som byggede på en ny og øjenåbnende vurdering af de miljøproblemer, der plagede udviklingslandene og truede deres langsigtede udviklingsmuligheder. Temaer som vandmangel, jorderosion og overudnyttelse af træressourcer blev slået an som klare eksempler på det ubæredygtige i de hidtidige udviklingsstrategier, og der blev lagt vægt på en mere langsigtet og sammenhængende indsats til gavn for både miljø og udvikling. Problemet var, at miljøværdierne ofte blev overset i de kortsigtede økonomiske analyser, der lå til grund for beslutninger om, hvilken bistand der kunne betale sig.

Den store styrke i Danidas handlingsplan var samtidig planens store svaghed. Handlingsplanen pointerede nemlig meget korrekt, at miljøproblemerne ikke kan løses isoleret, men at de må ses i sammenhæng med de generelle udviklingsproblemer. Og miljøet blev derfor defineret som et tværgående hensyn, der skulle integreres i samtlige Danidas aktiviteter. Denne tilgang er både meget rigtig og meget flot, men den stiller samtidig store krav til konsekvens og sammenhæng i tænkningen, fordi miljøvinkelen så skal gennemsyre alle aktiviteter på alle niveauer. Og den gør det meget svært at måle, hvor stor en miljøindsats der egentlig gøres.

Danidas handlingsplan blev udgangspunkt for en meget flot miljøretorik fra Danidas side. Man huskede altid at få miljøet med i sine strategier og rapporter. Men til gengæld haltede det voldsomt med at få praksis til at leve op til ordene. Der er taget en række gode miljøinitiativer, men i hovedparten af arbejdet har miljøet været fraværende. Alt for ofte er integrationen af miljøet simpelt hen ikke sket.

Evaluering af Danidas miljøindsats

I 1996 blev der offentliggjort en uafhængig evaluering af Danidas miljøindsats. Konklusionerne heri bekræftede fornemmelsen af en svag praksis på miljøområdet. Der kunne selvfølgelig spores fremskridt, men der var en markant mangel på konsekvent opfølgning. F.eks. var der gennemført meget få miljøkonsekvensanalyser, selv om der blev indført regler herom allerede i 1989. Og hvordan kan man integrere miljøhensynene, hvis man ikke engang analyserer projekternes miljøkonsekvenser?

Generelt tegnede evalueringen billedet af et Danida, hvis topledelse kun var marginalt interesseret i miljø, og hvis personale kun talte ganske få miljøeksperter og -ildsjæle. Dette afspejlede sig i en række programmer, som var båret af traditionel tænkning selv i meget miljøbelastende sektorer som landbrug, transport, energi

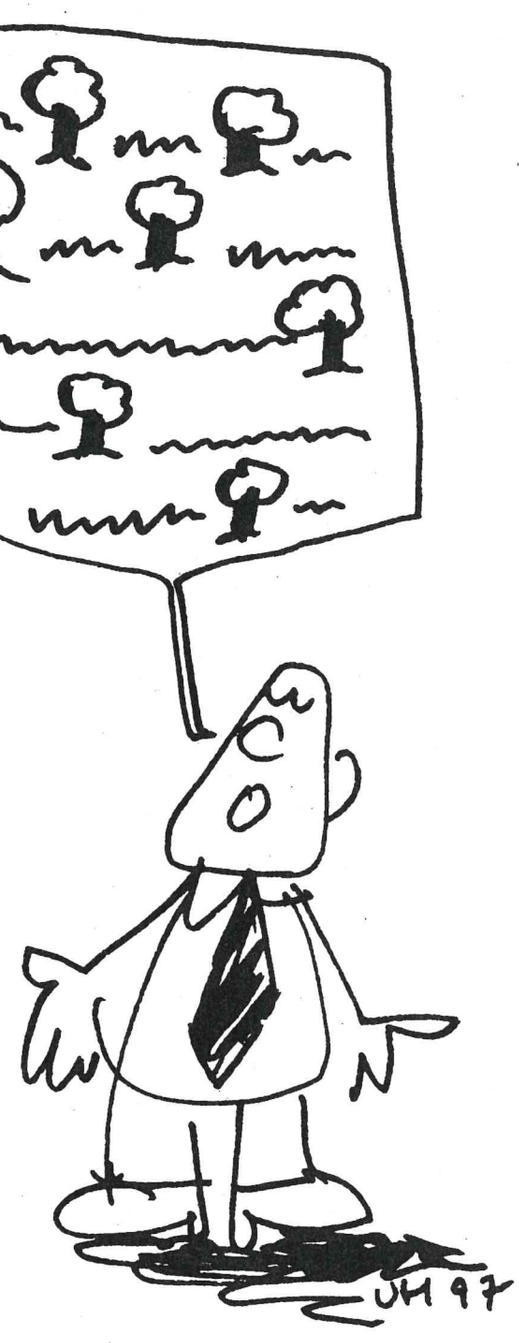

og vand, hvor miljøhensynene i bedste fald kom ind som en korrektion af planerne, når der var taget beslutning. Der var ikke tale om langsigtede visioner om bæredygtig udvikling og dermed heller ikke om en indsats, der angav konsekvente løsninger på ulandenes store miljøproblemer som bekæmpelse af luft- og vandforurening i byerne, bæredygtig forvaltning af skove og kystområder eller bevarelse af den biologiske mangfoldighed.

Miljøbistandens barnesko

Over for denne svage miljøindsats i Danida lå der selvfølgelig en taknemmelig opgave foran Miljøministeriet, da man i 1993-94 skulle i gang med at udmønte den nye miljøbistand. Det var ikke svært at overgå Danida i dynamik og initiativ, og med Svend Aukens høje internationale anseelse oven i hatten lykkedes det også ret hurtigt at opnå politisk accept og støtte på højeste niveau i

Malaysia og Thailand, som miljøbistanden blev målrettet imod i første omgang. Dermed var der skabt et stærkt politisk grundlag for at sætte arbejdet i gang.

Til gengæld viste det sig langt sværere at drive den nye bistand i praksis. DANCED, som stod for miljøbistanden i Miljøministeriet, havde kun få ansatte og ingen forudgående projekterfaringer. Alt skulle opfindes fra grunden af, og i den situation valgte DANCED at læne sig kraftigt op ad de danske konsulentfirmaer, som kunne tilbyde professionelle procedurer og dermed en vis sikkerhed for, at indsatsen ikke løb helt af sporet fra starten af. Dette førte til en ret konsulent-tung indsats med vægt på traditionelle tekniker- og ingeniør-dyder, hvilket nok heller ikke lå så langt fra Miljøministeriets egen indstilling.

En ting lærte man dog af de første års indsats, og det var, at miljøbistandens kerne ikke kun er de tekniske løsninger, men at det er nødvendigt at lægge stor vægt på at styrke modtagerlandenes kapacitet til selv at gennemføre de nødvendige initiativer. Og efterhånden som Miljøministeriet har fået flere egne erfaringer, er man også begyndt at løse lidt op og åbne for, at flere kan involveres i arbejdet.

Miljøbistanden i dag

I dag er der borgfred mellem de to ministerier, og begge arbejder på at udvikle miljøbistanden i de lande, de har ansvar for. Miljøministeriet arbejder i Thailand, Malaysia, Sydafrika og Namibia og er ved at opbygge småprogrammer i et par andre lande i det sydlige Afrika. Danida er ved at bygge programmer op i Vietnam, Laos og Cambodia og i de fattigere lande i det sydlige Afrika.

Borgfreden giver håb om, at der nu kan komme den fornødne samling i indsatsen. Der er brug for, at miljøbistanden udvikles som en slags eksperimentarium for, hvordan der i praksis kan skabes integration af miljø i alle sektorer. Integrationen har været svær at opnå fra udviklings-siden, fordi miljøet ofte blev behandlet alt for marginalt. Det er ligesom med den integration, vi ser andre steder, hvor den er et højtideligt mål, som f.eks. i EU. Der er næppe mange, der ville hævde, at EUs fiskeripolitik - bare for at tage et tilfældigt område - er et lysende eksempel på reel integration af miljøhensyn. Eller landbrugspolitikken for den sags skyld.

Med miljøet i fokus bør det kunne lade sig gøre at skabe nogle gode modeller for, hvordan integrationen kan skabes fra den anden side. I den forstand er det nok med miljøbistanden, som det er med miljøministerier: I princippet er de overflødige, men de er alligevel nødvendige, for uden dem er det vanskeligt at forestille sig en integration af miljøhensynene i praksis.

Udfordringen for miljøbistanden

Hvis miljøbistanden skal tjene som eksperimentarium for integration af miljøhensyn i udviklingstænkningen, er der et andet område, hvor indsatsen må forbedres betydeligt. Det drejer sig om opstillingen af klare målsætninger for, hvad indsatsen skal føre til. Og opstillingen af redskaber til at måle, om det faktisk sker (indikatorer).

Dette sker slet ikke i de strategier, man p.t. arbejder efter. De har mest karakter af konsensuspapirer, som giver en behageligt stor frihed for den detaljerede tilrettelæggelse af aktiviteterne. Men som til gengæld gør det svært at se og fastholde en strategisk retning i arbejdet. Problemet er, at der i ministerierne, og især i Danida, er for stor en frygt for den politiske kritik, der vil følge, hvis man skulle have lovet noget, der ikke kan holdes.

En af de store udfordringer for miljøbistanden er at få brudt den frygtbaserede modvilje mod at forpligte sig på en sammenhængende vision om målsætninger for miljø og udvikling. Miljøbistanden kan selvfølgelig ikke løse alle problemer, men med en klarere retning kunne den give os nogle ellers uopnåelige, praktiske erfaringer. Og hvem ved, måske kunne miljøbistanden også hjælpe os til at løfte den anden store udfordring, nemlig at bringe visionen om miljø og udvikling hjem, så Danmarks flotte opfølgning på Rio-konferencen ikke kun er noget, der foregår ude i de varme lande. ■

Pernille Hagedorn-Rasmussen

WWF Verdensnaturfonden

5 spørgsmål til grønne initiativer:

Hvem er WWF Verdensnaturfonden?

WWF Verdensnaturfonden er den danske afdeling af WWF, World Wide Fund for Nature, en privat og uafhængig international miljøorganisation, som arbejder for at løse globale natur- og miljøproblemer. WWF blev dannet i 1961 og er i dag en af verdens mest indflydelsesrige natur- og miljøorganisationer med 30 nationale afdelinger og cirka 5 mio. støttemedlemmer verden over.

Formålet med WWFs arbejde kan sammenfattes i disse tre punkter:

- at bevare naturens mangfoldighed (den biologiske diversitet)
- at sikre, at udnyttelsen af naturens ressourcer sker på en bæredygtig måde
- at bekæmpe forurening og unødigt forbrug af ressourcer

For hvem?

WWF taler naturens sag i en tid, hvor verdens økologiske balance er under stadigt hårdere pres. Derfor ønsker WWF dialog med alle, der vil være med til at løse de globale miljøproblemer: privatpersoner, der bekymrer sig om deres efterkommere, beslutningstagere, der er med til at forme fremtiden, mennesker, der lever i naturen og er direkte afhængige af dens ressourcer og virksomheder, der både har en interesse i og en særlig forpligtelse til at producere på en bæredygtig måde. Alle har brug for en natur i balance - og alle har et ansvar.

Hvad laver de egentlig?

WWF arbejder blandt andet gennem mere end 600 projekter over hele verden. De er sat i gang dér, hvor der er hårdest brug for det - ofte i ulandene og i de senere år også i Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen. Projekterne er et effektivt modtræk mod de ødelæggelser, den moderne civilisation eller dens følgevirkninger i form af fattigdom og befolkningsvækst har påført naturen. WWF samarbejder med de lokale myndigheder og lægger vægt på at inddrage befolkningen i arbejdet for at sikre, at også de mennesker, der bor i projektområderne, får umiddelbar gavn af WWFs indsats.

WWF satser på dialog og er altid repræsenteret ved vigtige internationale forhandlinger om fremtidens miljøpolitik - hvad enten det gælder de globale klimaforandringer, ødelæggelsen af havmiljøet eller rovdriften på verdens skove. WWFs internationale gennemslagskraft skyldes især, at vi arbejder konsekvent med emner over lange forløb, også når det går trægt med at skabe gennembrud. Samtidig har WWFs talrige rapporter med deres dokumentationsværdi haft stor betydning for miljøtiltag over hele verden.

WWF søger også at påvirke andre interesseorganisationer og erhvervslivet, hvis prioriteringer og produktionsformer har afgørende betydning for klodens miljø.

Hvor får de pengene fra?

WWF Verdensnaturfondens arbejde finansieres dels af private bidrag i form af støtte fra bl.a. medlemmer, fonde og virksomheder, dels af offentlige midler. Indtægterne i regnskabsåret 1995/96 var 24,8 mio. kr.

Mere viden om WWF Verdensnaturfonden?

WWF Verdensnaturfonden udgiver 4 gange om året medlemsbladet Levende Natur med baggrundsartikler om miljøet, naturen og WWFs projekter rundt om i verden. ■

Hvis du vil vide mere om WWF Verdensnaturfonden, kan du ringe eller skrive til:
WWF Verdensnaturfonden
Ryesgade 3 F
2200 København N
tlf.: 35 36 36 35
fax: 31 39 20 62
Giro nr. 500 2001

Kan et land leve af at beskytte sin natur?

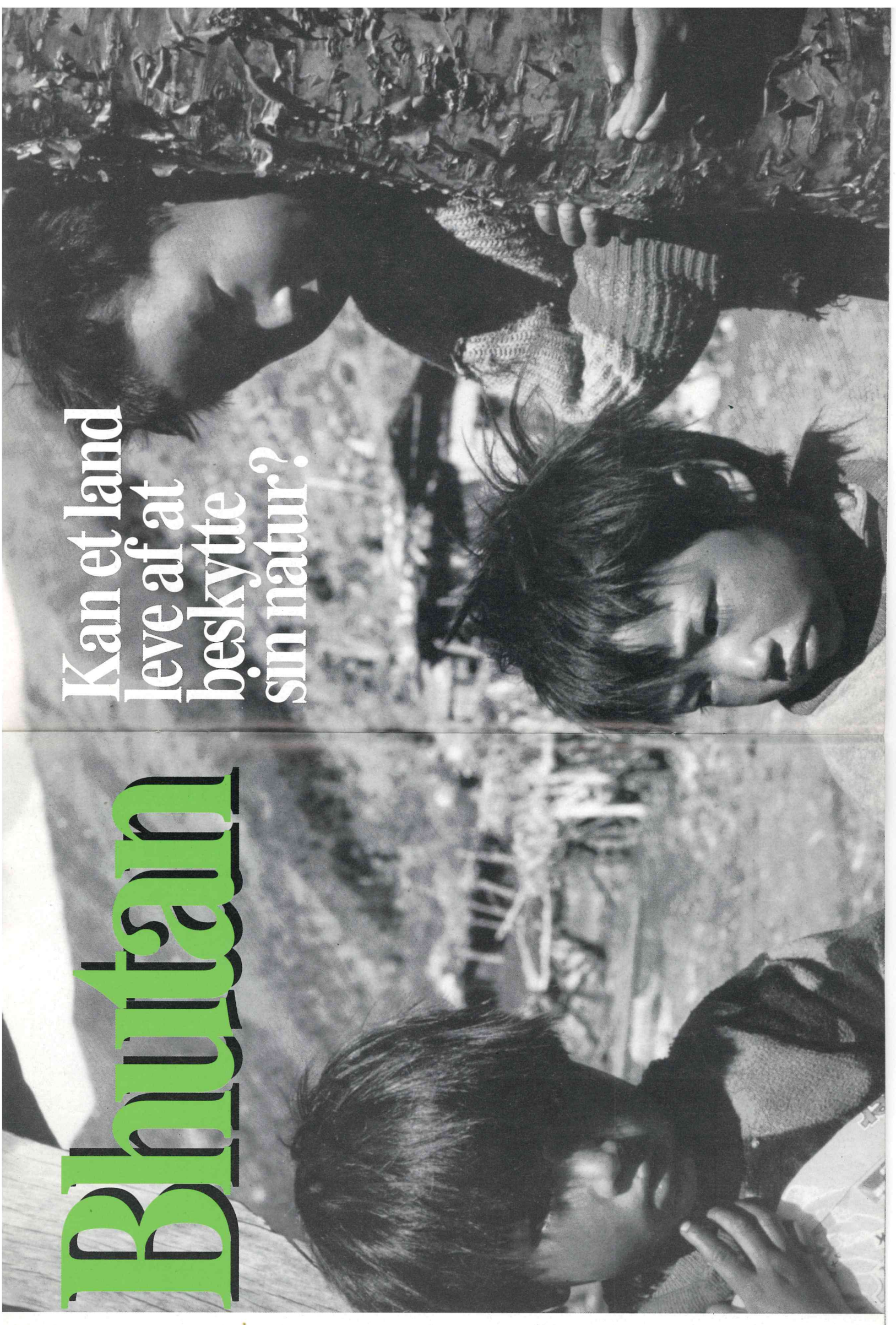

Bhutan

Mogens Buch-Hansen
Lektor ved Institut for Geografi og Internationale Udviklingsstudier

Foto: Mogens Buch-Hansen

I Bhutan har man forsøgt at indkredse potentielle miljøproblemer og konflikter i forbindelse med ressourceudnyttelse. Forfatteren beretter om den nationale miljøstrategi, Bhutan har udarbejdet for at forhindre miljøproblemer og konflikter i at opstå. Strategien gør brug af en række af de nye finansielle mekanismer, der er under opbygning i det internationale samfund.

Bhutan, et kongedømme klemt inde mellem Asiens to giganter, Indien og Kina, er et økologisk vidunder. Beliggende på Himalayas sydlige skråninger ligger dets sydlige grænse mod Indien 200 m.o.h., medens Himalayas bjergtoppe ca. 7500 m.o.h. danner dets nordlige grænse mod Tibet. Bhutan rummer herved dyre- og plantearter fra både det tempererede euro-asiatiske og det tropiske indo-malayiske område, fra de tropiske regnskove på grænsen til Indien til de alpine sletter på grænsen til Tibet.

Bhutans rige biodiversitet

Bhutan er et lille land, ca. på størrelse med Danmark. Det påstås, at Bhutans biodiversitet er lige så stor som hele det nordamerikanske kontinents. Langt fra hele biodiversiteten er kortlagt, men der er registreret 165 arter af pattedyr, 770 fuglearter og mere end 50 rhododendronarter, som foråret igennem dækker bjergene i blomsterflor fra 2500 m til 4000 m.

Tibetanerne har fra gammel tid kaldt Bhutan lægeurternes land, og mere end 300 arter bliver nu

anvendt i den traditionelle medicin. Heri ligger et potentiale for den moderne medicinindustri. Mange arter er blevet indført som kulturplanter til Europa og USA, og der findes i Bhutan vilde slægtninge til planter som jordbær, kirsebær, æbler og rabarber.

Et isoleret bjergsamfund

Bhutan har i hele dets historie levet i en delikat balance mellem Kina på den ene side - til hvem de 7500 m høje bjergtinder begrænsede kontakten - og Indien på den anden side, mod hvem en ugennemtrængelig regnskov fyldt med igler og malaria på Himalayas stejle sydlige skråninger næsten umuliggjorde kontakt.

Hovedparten af den bhutanske befolkning har traditionelt levet i dalstrøgene i det centrale Bhutan. Dalene er adskilt af 3-4 km høje bjergrygge, og befolkningen har derfor levet adskilt fra hinanden.

Først i 1600-tallet samlede en tibetansk prins, Shamdrung [1] Ngawang Namgyal, Bhutan som et land. Kredsen om Shamdrung Ngawang Namgyal var dog godt klar over, det var Shamdrungs personlighed, der holdt Bhutan sammen, og de hemmeligholdt hans død i 54 år med henvisning til, at han havde trukket sig tilbage til meditation. Da det blev kendt, at han var død, overgik dalene til igen at leve deres eget afsondrede liv afbrudt af interne krige fra tid til anden.

Englænderne undersøgte mulighederne for at kolonisere Bhutan - primært for at skaffe sig adgang til Tibet - men opgav af flere grunde og sluttede i 1862 en fredskontrakt med bhutanerne. I 1907 lykkedes det, bl.a. med englændernes hjælp, en af fyrsterne, fra en dal i det centrale Bhutan at opkaste sig til leder af hele Bhutan og indføre arvefølgekongedømmet. Den nuværende konge, Jigme Singye Wangchuk, er den fjerde i kongerækken.

Kongefamilien og dem, der de sidste 90 år har siddet på den politiske og økonomiske magt i Bhutan, tilhører Drukpaterne, som bebor den nordlige og vestlige del af landet. De er nært beslægtede med tibetanere og repræsenterer den traditionelt tætte forbindelse mellem Bhutan og Tibet.

Vejen til Indien

Da kineserne i 1959 nedkæmpede opstanden i Tibet, blev bhutaneserne bange for, at de ville stå næst for tur til at blive hårdhændet indlemmet som en del af kinesernes interessesfære. I det traditionelle balancespil mellem Kina og Indien bad bhutanerne Indien om hjælp til at opbygge infrastruktur, statsadministration, skolevæsen og et militært forsvar mod Kina. I 1960 blev den første vej fra grænsen mod Indien til hovedstaden Thimphu åbnet, og vejen var i bogstaveligste forstand lagt for en åbning af Bhutan mod omverdenen og deraf følgende modernisering.

Åbningen mod verden

Udviklingen i Bhutan er gået meget hurtig, siden den første vej blev åbnet, og den første femårsplan blev lanceret i 1961. Bhutan har dog bevidst ført en meget forsigtig udviklingspolitik, bl.a. ved kun at invitere nogle få og små bistandsdonorer. Schweiz var det første vestlige land, der startede udviklingsbistand til landet. Siden er Holland, og fra 1989 Danmark, blevet de største bilaterale donorer. Blandt andet har sundhedssektoren fået meget bistand og vaccinationskampagner og forbedrede hygiejneforhold har nedbragt specielt børnedødeligheden betydeligt og hævet gennemsnitslevealderen fra et par og fyrre til 66 år. Det har medført en befolkningstilvækst på 3,1% om året.

I et land, hvor det dyrkbare areal ikke er på mere end 8% af det samlede areal, og de smalle dalbunde allerede er fuldt opdyrkede, vil en kraftig befolkningsstigning på landet uvilkårligt medføre miljøødelæggelser. Ødelæggelserne vil være i form af nedslidning af de stejle bjergskråninger på samme måde, som det er sket i Nepal.

Det kvantespring, som åbningen af de første veje udgjorde i befolkningens muligheder for kontakt med omverdenen, har også medført: en forurening af byerne fra et stort antal biler, affaldsproblemer med emballagen fra importerede forbrugsgoder, begyndende industriforurening osv.

Bhutan har derfor, ligesom alle andre ulande, været udsat for et stærkt pres fra det internationale samfund for at lave en miljøplanlægning.

En national miljøstrategi

Blandt andet som svar på de forskellige internationale donorers krav til forskellige typer af miljødokumenter besluttede Bhutan i 1991 at udarbejde ét dokument, nemlig en national miljøstrategi. Danida tilbød sin assistance til at støtte opbygningen af den nationale miljøkommission, der skulle stå for udarbejdelsen af den nationale miljøstrategi.

Miljøstrategien blev udarbejdet af en tværministeriel gruppe af unge dynamiske embedsmænd med støtte fra en Danida-rådgiver. Essensen i strategidokumentet er en strategisk miljøkonsekvensanalyse af hovedtrækkene i den økonomiske og sociale udvikling i Bhutan.

For at udarbejde miljøstrategien var det derfor nødvendigt at identificere de centrale økonomiske og sociale udviklingstræk, som man måtte forudse, at de ville forløbe over de næste 10-20 år, og så analysere, hvad deres miljø- og ressourcemæssige forudsætninger henholdsvis deres konsekvenser for miljøet var. Herved identificerede strategien de modsætninger og de mulige synergieffekter, udviklingen måtte have i forhold til miljø- og naturressourcer.

Eksempelvis vil Bhutans hovedindtjeningskilde i fremtiden være vandkraftsbaseret på grund af de gunstige naturlige forudsætninger.

Da det samtidigt er højt politisk prioriteret at øge selvforsyningen med fødevarer til en hastigt voksende befolkning, skaber det en potentiel konflikt i ressourceudnyttelsen. Og den mindskes ikke af ønsket om en ekspansion af den industrielle produktion, øget fødevareforsyning og en hastigt voksende bybefolkning, der alle vil konkurrere om det meget begrænsede areal med fladt land samt vandressourcer.

Et eksempel på en synergieffekt i ressourceudnyttelsen er ønsket om en øget valutaindtjening og diversifikation af beskæftigelsesmulighederne gennem øget øko-turisme og øget økonomisk provenu gennem vandkraftproduktionen. De har begge bevarelsen af en intakt skov som forudsætninger.

Nye mekanismer i miljøbevarelsen

De strategiske miljøkonsekvensanalyser afslørede, at den kraftige befolkningstilvækst sammen med mange af de traditionelle måder at skabe økonomisk vækst på ville medføre konflikter i ressourceudnyttelsen og derved en potentiel fare for en degradering af miljøet og potentielt en deraf følgende nedgang i den økonomiske udvikling. Men i og med at det er lykkedes Bhutan at fastholde et næsten intakt miljø op til i dag, giver det landet en række muligheder for økonomisk at udnytte en fortsat bevarelse af det intakte miljø. En række nye finansielle mekanismer er under opbygning i det internationale samfund.

Debt for nature swaps

En af dem er de såkaldte debt for nature swaps, dvs at internationale donorer betaler ulandets gæld, mod at det til gengæld bevarer nogle veldefinerede naturressourcer. Gennem et sådant arrangement har hollænderne for nyligt betalt en del af Bhutans gæld, mod at landet til gengæld lukkede en savmølle, som pga dårlig planlægning udpinte skoven omkring sig. Et andet eksempel er "Bhutan Trust Fund", hvor Bhutan forsøger at overtale sine donorer til at bidrage til langsigtet miljøbevarelse, som Bhutan selv råder over, i stedet for kortsigtede udviklingsprojekter. Danmark er blandt bidragyderne til denne fond.

Joint implementation

De ovenstående finansielle mekanismer er imidlertid afhængige af villige donorpenge. Anderledes forholder det sig med de såkaldte joint implementation-projekter som udspringer af forhandlingerne om den internationale klimakonvention. For Bhutans vedkommende er det igen hollænderne, nemlig en hollandsk elkraftforsynings-sammenslutning, som har forsøgt at langtidsleje et skovområde i Bhutan til optagelse af kuldioxid, hvorved de hollandske elværker kan undgå at nedsætte deres kuldioxidudslip.

Denne mekanisme er prøvet i flere ulande, men Bhutan betakkede sig i det konkrete eksempel, primært fordi de tilbudte betingelser, inklusiv prisen, var for dårlige. I og med at internationale konventioner bliver mere og mere forpligtende, og markedsmekanismerne slår igennem i miljøreguleringen, vil et internationalt marked for bortskaffelse af forurening opstå. Noget tilsvarende gælder for naturressourcer, som hidtil har været betragtet som et frit gode. I Bhutans tilfælde gælder dette ikke mindst dets rige biodiversitet. Bhutan ligger her inde med en naturlig genbank, som de finansielle mekanismer endnu ikke er udviklet til at prisfastsætte, men som potentielt rummer vigtige forudsætninger for klodens overlevelse.

Bhutan er privilegeret

Bhutan er privilegeret ved først på et meget sent tidspunkt at være blevet inddraget i udviklingens malstrøm, ved endnu at have et lavt befolkningspres samt et ukorrupt politisk lederskab. Bhutan har derfor en unik chance for at udnytte sin endnu intakte natur også til økonomisk udvikling. Dette kræver dog, at internationale finansielle mekanismer i miljøbevarelsen bliver udviklet, og at Bhutan etablerer miljøreguleringer, som sikrer, at miljøstrategiens langsigtede mål opnås, samt at Bhutan ikke falder for fristelsen til at udnytte de kortsigtede økonomiske fordele. ■

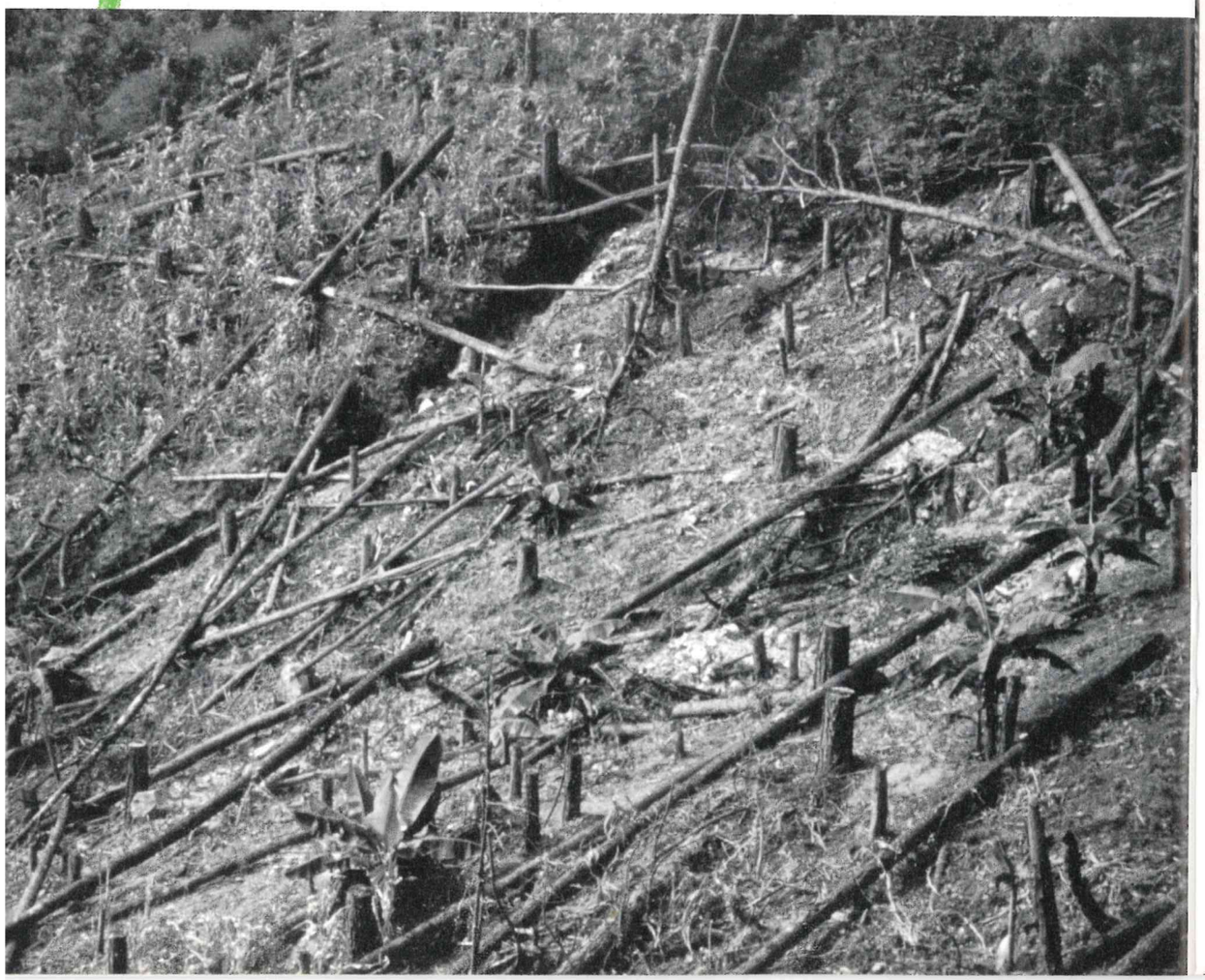

Litteratur om ulande og miljø

Følgende bøger uddyber temanummerets emner.

John D. Martinussen:
Samfund, stat og marked
Mellemfolkeligt Samvirke (1994)
En god indføring i de mange forskellige udviklingsteorier, deres muligheder og begrænsninger.

Tim Lang og Colin Hines:
The new protectionism - protecting the future against free trade
EARTHSCAN (1993)
Bogen beskæftiger sig med miljø og internationaliseringen af handlen. Den foreslår regionalisering, det vil sige fremtidig selvforsyning inden for regionerne som en bæredygtig strategi for fremtidens handel.

Kevin Watkins (dansk redigeret udgave v. Peter Bejder og Kim Boye Holt):
Den globale fattigdom
Oxfam (1995) og dansk oversat og bearbejdet udgave Mellemfolkeligt Samvirke (1996)
En bog, der beskæftiger sig både med de grundlæggende årsager til fattigdom og med den nuværende globale udvikling.

Handel og Miljø
– Hvordan handelspolitikken påvirker mulighederne for en bæredygtig udvikling.
Nord/Syd koalitionens Handelsgruppe, januar 1993
Let læst introduktion til konflikterne mellem handel og miljø.

Jorden rundt på 45 min.
Det er et gratis hæfte, der giver overblik over danske ulandsorganisationer og deres arbejdsområder samt en oversigt over telefonnumre og materialer; både film, bøger og tidsskrifter, der kan bruges i undervisningen.

JEEP

– Om miljøarbejdet i en lokal NGO i Uganda

Ruth Kiwanuka og Sofie Krogh Andersen

En væsentlig del af det danske ulandsarbejde består i at sende ekspertise til modtagerlandene. Mellemfolkeligt Samvirke er gået den anden vej og har i de sidste år arbejdet med såkaldte „ilandsfrivillige": Fagfolk inden for så forskellige områder som miljø, dans og teater inviteres til Danmark, hvor de arbejder og underviser danskere på f.eks. højskoler og efterskoler.

Tegner: Søren Nielsen

Ruth Kiwanuka her været i Danmark siden oktober måned. Hun bor på Hobro Daghøjskole, hvor hun underviser i miljøfag.

I Uganda er Ruth medarbejder i en NGO ved navn „JEEP" (Joint Energy and Environment Projects), hvis mål det er at gøre noget ved Ugandas to største miljøtrusler: erosion og afskovning.

Et af JEEP's mange projekter består i at tage ud til små landsbyer, hvor lokalbefolkningen undervises i at bygge ovne af ler, der forbruger langt mindre træbrænde end åben ild. Herudover beskæftiger JEEP sig med rådgivning, undervisning og formidling inden for økologisk jordbrug, træplantning og økoturisme. Jeg har mødt Ruth Kiwanuka en vinterdag på Nørrebro.

Ruth fortæller om sit arbejde og sin dagligdag

Afskovningen i Uganda er i dag et stort problem. Der er svært at få brænde nok til at tilberede en proteinrig mad som bønner og grød, der skal koges længe. Resultatet er at børnene bliver fejl- ernæret.

Et af vores projekter består derfor i at vise landsbybefolkningen, hvordan de på en meget simpel måde kan bygge ovne af ler. Ovnene bruger kun 1/3 af den brændsel, som et åbent bål kræver.

Ovne bygges af ler fra termitbo og andre lokalt forekommende materialer. De kan bygges på 3-5 timer, de er gratis... og meget nemme at vedligeholde og reparere. Samtidig er de kulturelt acceptable, hvilket er meget vigtigt, hvis man vil have den slags projekter til at lykkes. Idet ovne er bygget med en slags skorsten, undgår kvinderne at skulle stå og tilberede maden over åben ild i en røgfyldt hytte.

Vores første opgave er at kontakte distrikternes myndigheder for at finde ud af, i hvilke områder der er størst problemer med afskovning. Derefter henvender vi os direkte til de små landsbyer, hvor vi tager ud for at skabe opmærksomhed omkring brændselsproblemet.

Vi taler direkte med byens leder og befolkningen. Vi taler med dem om de dagligdags problemer, som manglen på brændsel fører til. Derefter er det landsbyernes egen opgave at sørge for at finde frem til nogle potentielle undervisere og finde et passende tidspunkt for at begynde undervisningen. Da vi jo ikke selv kender befolkningen, får vi landsbyernes ledere til at udpege de personer, som de mener har interesse i og ressourcer til at blive undervist og undervise andre. Underviserne skal være interesseret i at bruge vores lerovn, og de skal kunne forlade deres hjem i nogle dage for at deltage på vores kursus.

Undervisning giver social prestige

Vi aflønner ikke underviserne, hvilket de klart får at vide af os. Vi fortæller dem, at de får en mulighed for at yde noget for deres samfund. Samtidig giver det social prestige at være underviser. Så snart befolkningens interesse er fanget, bliver de meget efterspurgte i deres egen og nærliggende landsbyer. Familie og venner vil gerne have dem til at komme på besøg og vise, hvad de har lært.

Når vi efter noget tid kommer tilbage til landsbyerne for at følge op på undervisningen og høre, hvordan det går, har vi af og til nogle små gaver med til underviserne - så som lidt sukker eller sæbe.

Men JEEP har kun råd til meget små gaver.

Underviserne er for det meste kvinder, da det er dem, som tilbereder maden og bruger ovnen. Af og til ser vi dog også nogle mænd, der gerne vil være med til at bygge ovne, da de er meget interesseret i den tekniske side.

Som regel starter vi selv med at bygge en ovn, mens de kommende undervisere ser på. Derefter beder vi dem om at gå hjem og bygge en tilsvarende i deres eget hus. Vi kommer så hjem til dem og ser til, at den fungerer, samtidig med at vi kan besvare spørgsmål omkring den daglige brug, vedligeholdelse og reparation.

Herefter er det meningen, at underviserne skal arbejde på egen hånd og brede kundskaben ud til de andre beboere.

Opfølgning på projekterne

Vi forsøger så vidt muligt at komme tilbage til landsbyerne igen efter nogle måneder for at høre, hvordan alt er gået. Dette er dog et kæmpeproblem for os, da vi er henvist til offentlig transport. Infrastrukturen i Uganda er meget dårlig, og vi har ikke selv råd til nogen bil. Derfor kan det tage os en dag eller to at komme frem og tilbage til en enkelt by.

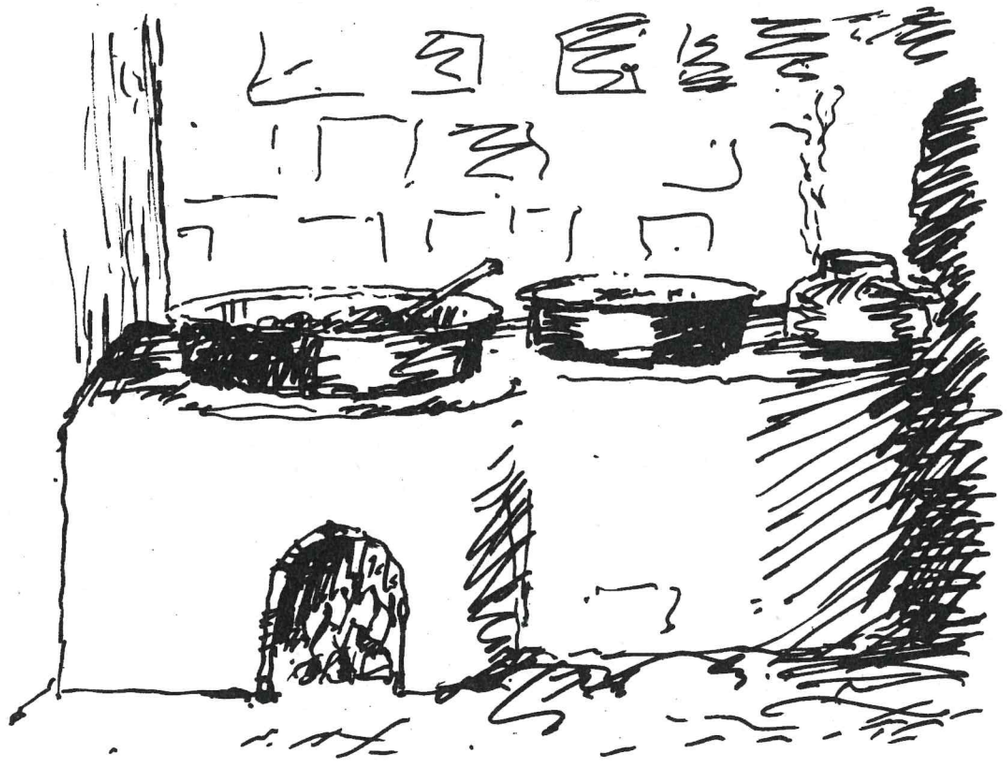

Vi er selv klar over, hvor vigtigt det er at opfølge vores arbejde, men det er ikke altid, det kan lade sig gøre i det omfang, som vi selv kunne ønske.
Som mange andre lokale NGO'er har vi svært ved at få projektet til at løbe rundt finansielt.
Af og til får vi penge til nogle større kurser, vi afholder. Så er der lidt til at holde gang i tingene til næste kursus. Af og til må vi gå ud og låne nogle penge, når der ikke lige er andet i sigte.
Men på den ene eller anden måde plejer vi lige at klare os igennem.
Når vi kommer ud til landsbyerne, beder vi dem også om at bidrage til projektet. Oftest sker dette i form af forplejning og logi.

Fremtiden

For fremtiden kunne vi godt ønske os en lidt mere stabil økonomi, således at vi kunne have råd til opfølgende arbejde.
Det kunne være dejligt, hvis vi kunne arbejde tættere sammen med regeringen – hvis vi f.eks. kunne låne en af dens mange biler bare en dag om ugen...
I slutningen af april vender Ruth hjem til Uganda og JEEP-arbejdet.
Med i bagagen har hun forhåbentlig lovning om en smule penge, og masser af indtryk og gode historier om Danmark; landet, hvor alle folk har en computer til at spille spil på, hvor husene er så store, at man nærmest bliver ensom, og den offentlige transport overordentlig effektiv, men nærmest ubenyttet, som hun afslutter med at fortælle mig på vores møde, onsdag den 12. februar 1997. ■

Verdens tilstand 1997

Pernille Hagedorn-Rasmussen

Worldwatch Institute, med Lester Brown i spidsen, har for fjortende gang udgivet sin vurdering af verdens tilstand. Bogen anmeldes i det følgende.

Det må være svært at undgå depressioner, når man som folkene i Worldwatch Institute indsamler, opsamler og analyserer verdens store miljøproblemer. For det er ikke opmuntrende læsning, man finder i 1997-udgaven af "Verdens tilstand".

Bogen starter med at samle op på arven fra Rio. Hvad var det, nationerne skrev under på dengang i 1992, og har de levet op til deres løfter. Der er ingen grund til optimisme, der blev lovet meget i Rio, og det har knebet gevaldigt med at leve op til løfterne. Særlig er løfterne om penge til de fattige lande, så miljøbyrden kan blive løftet i fællesskab, ikke blevet holdt. Kun CFC-området fremhæves som et område, hvor der er sket store fremskridt på få år.

Kapitlet er et godt indslag i miljødebatten, fordi Agenda 21 trænger til at tørre tidens støv af sig og få lidt mere opmærksomhed i medierne. Og lur mig, om det ikke vil blive tilfældet; for som forlaget Munksgaard/ Rosinante skriver: „Verdens mest læste miljørapport fra Worldwatch Institute sætter den internationale dagsorden på området". Det skal nok passe i Danmark. Hvis man følger lidt med i de artikler, der skrives i Danmark om internationale og globale miljøproblemer, er de tit og ofte spundet over emnerne i årets miljørapport.

„Verdens tilstand" er derfor en rapport, det kan betale sig at investerer nogle timer (og kroner) i, hvis man vil være med på noderne. Den kan også give en grundig, til tider vældig grundig, indføring i de store miljøproblemers årsagssammenhæng.

Dette års temaer er:

Arven fra Rio, Fødevareknapheden truer, Bevaring af opdyrkede områder, Forebyggelse af kroniske sygdomme i udviklingslande, Klimaforandringens økologi, Om at sætte pris på naturens tjenester, Sikkerheden ændrer karakter, Reform af subsidierne, Hvad kan vi lære af erfaringerne med ozonlaget.

Kapitlerne kan læses selvstændigt, hvis man ikke har nerverne til et massivt opbud af deprimerende historier fra hele verden.
Som det fremgår, tager „Verdens tilstand" mange forskellige emner op. Et kapitel, der efter min mening går til yderligheder, er „Forebyggelse af kroniske sygdomme i udviklingslande". Ifølge Worldwatch Institute kan man se tegn på, at sygdomsmønsteret i ulande mere og mere kommer til at ligne vores, dvs. stigning i cancertilfælde og kredsløbssygdomme. årsagerne til dette skal ifølge Worldwatch Institute findes i ændringerne i kostsammensætningen. Den vestlige verdens kost, med alt for meget fedt, har gjort sit indtog i ulandene. Et større alkohol- og cigaretforbrug skubber yderligere på den dårlig udvikling.

At dette har konsekvenser for samfundets ressourceudnyttelse, kan jeg godt følge, men en så grundig gennemgang af cigaretrygningens forbandelser virker voldsomt amerikansk og giver et diffust billede af, hvad der egentlig er Worldwatch Institutets rolle og opgave.

Hvis rapporterne fra Worldwatch Institute ikke skal gå hen og blive endnu mere vidtløftige, er det på tide, de overvejer, hvad der er miljøproblemer, og hvilken dagsorden de egentlig vil sætte! ■

Verdens tilstand 1997, en rapport fra Worldwatch Institute om udviklingen hen imod et bæredygtigt samfund udgivet af Munksgaard / Rosinante 1997, 228 sider for 148 kr.

Fællesskaber er miljøvenlige

Lars Fahrendorff
Cand.phil. i filosofi

Tegner: Ulla Hilden

Der går et spøgelse gennem Europa. Nogen siger, at det stammer fra Amerika. Andre siger, at det har rejst sig af asken efter Murens fald. Og herhjemme siger mange, at det er andelstanken, som går igen. Nuvel, uanset hvad der gemmer sig bag gevandterne, så bærer spøgelset det udanske navn kommunitarisme.

Den globale miljøkrise er i gang. Men findes der en ideologi, som efter Murens fald kan danne modspil til den liberale individualisme og markedskræfternes frie spil? Meget tyder på det.

Individ og fællesskab

Lad os prøve at fordanske det lidt. Det kommer af det engelske 'community', som vi gerne oversætter med 'fællesskab'. For at gøre det kort er kommunitarisme altså noget med at fremhæve fællesskabets forrang over for individet. Et fællesskab består ganske vist af individer, men der er ofte en stor modsætning mellem den fælles interesse og individets interesse. Denne problemstilling kender vi fra mange dagligdags situationer og politiske diskussioner.

I forhold til den aktuelle miljøkrise er diskussionen meget aktuel. Her angår problemstillingen i sidste ende modsætning mellem menneskehedens interesse i at bevare det globale miljø nogenlunde intakt for fremtiden og de utallige privatøkonomiske og nationale særinteresser i egen vinding. Den sidste form for interessesfære kalder vi markedet.

Eksempler på modsætning mellem fællesskab og marked er der nok af. Det kunne være det konventionelle landbrugs økonomiske interesser over for fællesskabets interesse i at bevare natur og dyreliv i sin mangfoldighed. Det kunne være verdenssamfundets ønske om, at USA øgede afgifterne på olie og benzin af hensyn til mængden af CO_2-udslip. Eller det kunne være de vestlige befolkningers ønske om mere forbrug, selv om alle ved, at allerede den nuværende levestandard er uholdbar i længden, med mindre den baseres på andre former for energi.

Men kendsgerningerne taler deres entydige sprog. Klodens miljø kan ikke blive ved at holde til, at vi tænker på os selv, før vi tænker på fællesskabet, dvs. på det fælles miljø. Og her er det, at kommunitarismen har en pointe. Den angriber den (markeds-) liberale tankegang, som sætter individets interesser og den private ejendomsret forud for fællesskabets interesser.

De små fællesskaber

Egentlig er kommunitarismen en moralfilosofisk og sociologisk teori, som hævder, at de små fællesskabers opløsning - familie, landsby og kvarter - er årsagen til det generelle tab af moral og fællesskabsfølelse. Oplevelsen af at tilhøre og føle ansvar for et fællesskab er forsvundet i takt med globaliseringen af arbejde, økonomi, medier og politik. Dette har medført en stigende individualisme i den vestlige verden, som i længden risikerer at erodere grundlaget for det demokratiske samfund. Kommunitaristerne vil derfor reparere 'civile dyder' som samfundssind, ansvar, opdragelse, medborgerdemokrati og frivilligt arbejde ved at bekæmpe globaliseringen og arbejde for genetablering af lokalsamfundene.

Tankerne, som stammer fra den politiske diskussion i USA, har vakt stor interesse i Europa, fra Helmut Kohl til Tony Blair. Også herhjemme har stort set alle ikke-liberale partier fattet interesse for kommunitarismen. SF har taget mange af tankerne til sig i deres nye valgoplæg. Svend Aukens heroiske kamp mod storcentrene bygger på tanken om at bevare de små lokalsamfund. Karen Jespersens ideer om erhvervslivets sociale ansvar

stammer direkte fra Amitai Etzioni, en af de førende kommunitarister i USA. Og Per Stig Møllers bog, Den naturlige orden (1996), er fuldt ud på linje med den kommunitære ideologi.

Amitai Etzioni formulerer reformtankerne således: 'Kommunitarister føler sig forpligtet til i samarbejde med deres medborgere at arbejde for en ændring af værdier, vaner og offentlig planlægning, som tillader os at gøre for samfundet, hvad miljøbevægelserne forsøger at gøre for naturen: Nemlig at beskytte og bevare vores fremtid.'

Grønne fællesskaber

Miljøbevægelserne har meget til fælles med kommunitarismen. Allerede i halvfjerdserne og firserne var der mange grønne græsrødder, som argumenterede for, at små selvforsynende lokalsamfund var vejen til en mere bæredygtig livsform. Princippet om lokal eller regional selvforsyning er bl.a. langt mindre transportkrævende, fordi alle produktionsled er samlet inden for en overkommelig afstand.

Kommunitarismens program for en moralsk og demokratisk reformering af de vestlige samfund passer derfor som fod i hose til princippet om den bæredygtige, decentrale livsform. Netop arbejdspladsernes udflytning fra lokalsamfundene ser kommunitaristerne som en af de centrale årsager til fællesskabernes opløsning. Hvad man som kommunitarist går ind for, er derfor en statslig regulering af de tendenser i markedsøkonomien, som lægger de små lokalsamfund øde.

Konservative fællesskaber

Og hvad er det så for et samfund, vi ifølge den kommunitære vision har foran os?

Lad os ikke male det alt for rosenrødt. Det er ikke et kollektivistisk og socialistisk utopia med fælleseje og fri kærlighed. Det er ikke en mangfoldiggørelse af Thy-lejren, Femø-lejren eller Christiania. Det er snarere et konservativt samfund med familien og opdragelsen i centrum. Konservativt, fordi man holder fast ved et bestemt værdisæt, fx ansvaret for fællesskabet, for miljøet og for børnenes opdragelse - konservativt, fordi fællesskabet ikke tåler, at dets værdier betvivles. Med et andet ord kan man kalde det for et konsensusdemokrati.

Kommunitarismen er i den hjemlige debat ofte blevet mistænkt for at ønske sig tilbage til "de gode gamle dage". Kommunitarismen fører til et reaktionært samfundsmønster, som undertrykker anderledes tænkende med jantelov og landsbysladder, siger man. Vi kender disse mørke sider af de gamle landsbysamfund fra forfattere som Gustav Wied og Axel Sandemose. Men naturligvis er der ingen, der ønsker sig det dårlige tilbage.

Alligevel kan det ikke benægtes, at en ændret livsform også vil ændre folks mentalitet. I det øjeblik lokalsamfundene økonomisk og produktionsmæssigt bliver selvstændige krumtapper for den overordnede udvikling, bliver det også mere nødvendigt at kende til og følge med i livet i lokalsamfundet. Dette være på godt og ondt. Det er jo ofte besværligt at omgås andre mennesker, specielt når man ikke selv har valgt dem. Det vil ingen benægte.

Kvinderne tilbage til kødgryderne?

Mange af de "fremskridt", vi mener at have opnået siden 60'erne, på moralens, på ligestillingens, seksualitetens og børneopdragelsens område, er opnået gennem opgøret med det konservative og patriarkalske samfund. Derfor er en ideologi, som advokerer for genindførelse af en konservativ

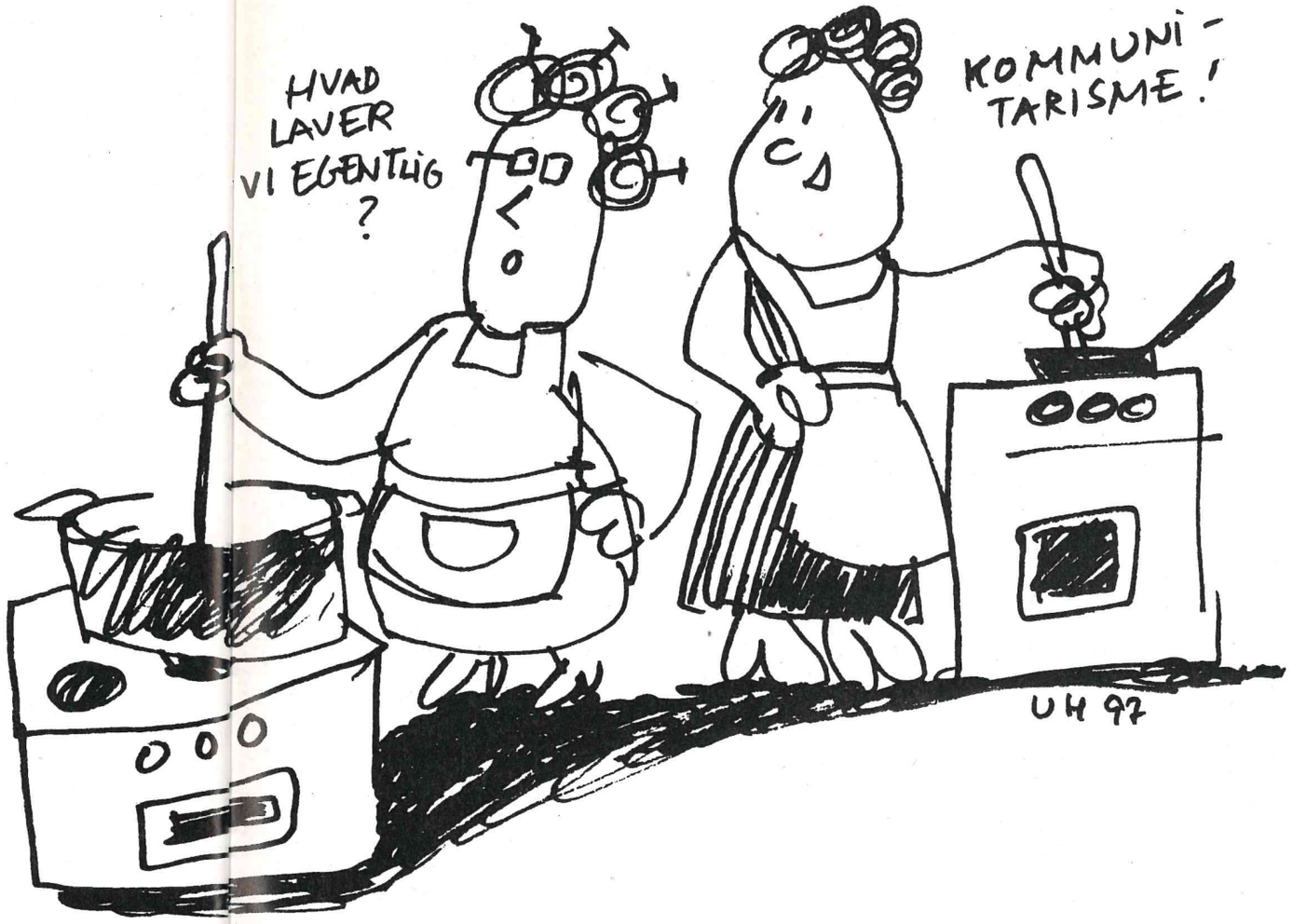

samfundsorden, oppe mod hårde odds. En af de største hindringer for virkeliggørelsen af de kommunitaristiske ideer er ligestillingen. Jeg blev af en af dette blads kvindelige medarbejdere bedt om at sige tingene ligeud: "Er det, du siger, i virkeligheden ikke, at kvinderne skal tilbage til kødgryderne", som hun sagde.

Jo, i en vis forstand har hun vel ret. Gennemførelsen af et kommunitaristisk samfund ville forudsætte, at hjemmet og lokalsamfundet blev landets største arbejdsplads. Varetagelsen af børnenes opdragelse er tidskrævende og en økologisk husholdning ville medføre større arbejdsopgaver i hjemmene. Dette ligner en invitation til den gamle husmor.

På den anden side set er ligestillingen kommet for at blive, og mange af hjemmets opgaver kan i dag udmærket deles. Ikke engang tidens yngre generation af mænd ønsker sig tilbage til det patriarkalske samfund, hvor noget er kvindearbejde og andet forbeholdt manden. Man deles om opgaverne. Når man yderligere betænker, at en stor del af fremtidens arbejde i det højteknologiske informationssamfund vil kunne udføres fra hjemmet, giver dette også større mulighed for, at begge forældre kan arbejde dels ude, dels hjemme.

Omvendt må vi ikke glemme, at de sidste tredive års ligestillingspolitik hvilede på den antagelse, at husholdningsarbejde var uværdigt og en smule fordummende. Man kan i denne forbindelse tale om et vist åndshovmod fra rødstrømpernes side, som i høj grad nedvurderede det praktiske arbejde, som kvinderne tidligere udførte i hjemmene. Tendensen er for så vidt analog til hele den uddannelsespolitik, som er blevet ført i de sidste tredive år. Også her har man indirekte nedvurderet håndens arbejde ved at sætte som målsætning for velfærdssamfundet, at så mange som muligt skulle have en høj boglig uddannelse.

Imidlertid kunne man håbe på en holdningsændring. Hensynet til det fælles miljø gør den økologiske husholdning til en af fremtidens måske vigtigste opgaver. Yderligere kan man sammen med kommunitaristerne pege på den individualisme, som præger vestlig mentalitet. Denne individualisme er i sin yderste konsekvens fatal både socialt og økologisk. Når ansvaret for medmennesket og for samfundets svageste forsvinder, bliver samfundet alles krig mod alle. I længden vil den ekstreme individualisme måske føre til politistaten eller anarkiet. Og når hensynet til egen vinding går forud for varetagelsen af det fælles miljø for de kommende generationer, underminerer vi grundlaget for vore efterkommeres eksistens.

Hjemmet som læreplads

Den moralske og økologiske folkeoplysning starter i hjemmet. Det er her og senere i skolen, at de kommende generationer skal lære at bo sammen i mindre fællesskaber og at føle ansvar for deres fælles miljø. Yderligere er der ingen bedre læreplads end hjemmet, hvor barnet konkret ser forældrene gøre bestemte ting på bestemte måder. Sådan har det været i årtusinder, håndværket gik i arv fra generation til generation - indtil cirka 1960, hvor alle mulige tekniske opfindelser, fra køkkenmaskiner og vaskemaskiner til kemiske konserveringsmidler og fastfood, lettede arbejdet, og de gamle håndværksdyder dermed gik tabt. Det var begyndelsen til det køb-og-smid-væk-samfund, som det i dag er nødvendigt at gøre op med.

Mange ældre mennesker lever pudsigt nok et mere bæredygtigt liv end de yngre generationer. Men deres livsform og genbrugsmentalitet gik tabt med velfærdsgenerationen. Vi i 20'erne og 30'erne har ikke lært af vore forældre, hvordan man udnytter en råvare, klarer sig uden tupperware og fryser. Hvis vi vil lære noget om gammelt håndværk, hvad enten det er husbyggeri eller syltning, får vi mere ud af at se på vore bedsteforældre end på vore forældre. På en måde er der sprunget et led over i kæden, og de yngre generationer må nu til selv at rekonstruere den gamle viden og den gamle livsform, såfremt de føler noget ansvar for det fælles og fremtidige miljø. ■

Forfatteren var blandt oplægsholderne ved seminaret "Økologi & fællesskaber" i Kerteminde, januar 1997 (arr. Netværket for økologisk folkeoplysning og praksis)

Sofie Krogh Andersen og Lene Okholm

Gensplejsede fødevarer – for eller imod?

„Hvorfor faen kan de ikke finde ud af at holde sojaen adskilt, når de er så overordentligt gode til at separere gener?" Et godt og klogt spørgsmål stillet af en af deltagerne ved Statens Husholdningsråd og Forbrugerstyrelsens orienteringsmøde „gensplejsede fødevarer og miljø", der blev afholdt i København i marts måned.

Hele Danmark gik i chock, da medierne pludselig bragte nyheden om, at der var et skib med gensplejset soja på vej til at indløbe dansk havn. Således var der lagt op til en lang vinter præget af heftig debat om, hvorvidt gensplejsede fødevarer skal tillades adgang til hylderne i de danske supermarkeder og danskernes accept heraf.

På denne baggrund indkaldte Statens Husholdningsråd og Forbrugerstyrelsen d. 12. marts til et såkaldt orienteringsmøde med temaet „gensplejsede fødevarer og miljø". Fokus på mødet var rettet mod anvendelse af gensplejsning i fødevaresektoren. På programmet var indlæg fra en række aktører og interessenter, der enten selv arbejder med, forsker i eller blot har interesse i området. Repræsentationen var bred - lige fra Foreningen for Bioteknologiske Industrier i Danmark over Landsforeningen Økologisk Jordbrug til en filosof

Tegner: Søren Nielsen

fra Københavns Universitet. Det kan dog undre, at ingen af miljøorganisationerne var indbudt, da dagen var annonceret som et bredt orienteringsmøde, hvis konkrete formål det var at munde ud i en debatfolder.

MILJØSK var med for at opsnappe, hvilke synspunkter der præger de forskellige instanser. I det følgende fremtrækker vi essensen af de enkelte indlæg.

Levnedsmiddelstyrelsens syn

Jan Pedersen fra Levnedsmiddelstyrelsen, hvor der arbejdes med godkendelsen af genmodificerede fødevarer, lagde i sit indlæg ud med kort at stille genteknologi op overfor forædling i traditionel forstand. Begge teknologier har, ifølge Pedersen, samme mål, at fremhæve og/eller forbedre udvalgte egenskaber ved den givne afgrøde. Den traditionelle forædling foregår ved en menneskelig selektion indenfor naturens eksisterende mangfoldighed hos en given art, mens genteknologien

meget specifikt kan overføre gener mellem forskellige organisme-grupper, der ad naturens vej ikke ville have været mulig.

Fordelene ved anvendelsen af genteknologien skal ifølge Pedersen, findes på de forskellige produktionsled: produktionsforbedring/optimering (sikring eller direkte forøgelse af landmandens indtjening), industriprodukt-forbedring (f.eks. forøgelse af holdbarheden) og forbrugskvalitet (f.eks. bedre smag, udssende eller lavere pris).

Landbrugsrådet

Direktør for Landbrugsrådet Ole Linnet Juul benyttede sit indlæg til at præsentere landbrugets syn på anvendelse af genteknologi i fødevareproduktionen.

Som udgangspunkt var Landbrugsrådets vurdering, at der trods al kritik er en positiv holdning til gensplejsede fødevarer i Danmark i forhold til i de andre europæiske lande.

Landbruget har, ifølge Juul, siden 1990 forsøgsmæssigt udsat forskellige genmodificerede plantesorter - såsom sojabønner og foderroer, og rådets overordnede holdning er, at „i planteproduktion, husdyrbrug, levnedsmiddelforarbejdning og anden industriel produktion vil landbruget med baggrund i forudgående risikoanalyser anvende en række af de muligheder, som gensplejsning og andre bioteknologiske muligheder giver".

Frem for alt er det, ifølge Juul, i denne sammenhæng vigtigt, at man tager en nytte-etisk tilgangsvinkel, dvs. en tilgang, hvor man lader egenskaben ved de gensplejsede fødevarer afgøre deres anvendelse og ikke metoden, hvormed de er fremstillet. Landbrugsrådets holdning er således, at fører de gensplejsede afgrøder til en materiel eller immateriel værdiforøgelse, er der potentielt grundlag for at anvende disse.

Landbrugets konklusion er altså grønt lys for de gensplejsede planter.

Forbrugernes holdning

Kirsten Nielsen, formand for Forbrugerrådet, tilførte i sit indlæg diskussionen en forbrugerpolitisk vinkel, ved at give udtryk for forbrugernes skeptiske holdning til de gensplejsede fødevarer.

Ifølge Nielsen, anvendes genteknologien i dag hovedsageligt til at gøre planter resistente overfor sprøjtemidler, til at øge produkternes holdbarhed m.v. - dvs. til „tekniske fix", som skal „fastholde nogle tendenser indenfor landbruget, som i årevis har været under stærk kritik".

En fornuftig brug af bioteknologien indenfor landbruget er dog efter Nielsen's mening mulig, hvis og såfremt teknologien rettes mod fremstillingen af sundere og mere velsmagende produkter, som samtidig er miljømæssigt og etisk forsvarlige.

Forbrugerrådets konklusion var derfor, at forbrugeren skal med på råd, idet denne skal være med til at stille krav om kvaliteten af de gensplejsede fødevarer indenfor etiske, miljømæssige og dyrevelfærdsmæssige rammer. Her ser Nielsen en tydelig og fyldestgørende mærkning af de gensplejsede produkter som værende en helt afgørende forudsætning.

Fødevareindustriens syn

Aksel Bucther-Larsen fra Foreningen for Bioteknologiske Industrier i Danmark og afdelingsleder i Danisco Biotechnology lagde i sit indlæg vægt på en fremhævelse af fordelene ved anvendelsen af genteknologi i fødevaresektoren. Buchter-Larsen henviste til fordele som bedre ressourceudnyttelse og en lavere belastning af miljøet f.eks. grundet forventninger om et lavere energibehov, et reduceret pesticidforbrug og en mindre produktion af affald og spildevand.

Bucther-Larsen erkendte, at fordelene ved de første markedsførte genmodificerede produkter, især er opnået i produktionsleddet. Hertil tilføjede han, at han mener, at der på længere sigt, vil ses eksempler på levnedsmidler, hvor der er mere synlige fordele for forbrugerne, eksempelvis en forbedring af levnedsmidlernes sundheds- og ernæringsmæssige kvalitet.

Buchter-Larsen mente derfor ikke, at en overordnet diskussion for eller imod gensplejsning har nogen mening, idet han finder det nødvendigt med en mere nuanceret holdning og vurdering af argumenter for og imod i de konkrete sager. Hans konklusion var, at genteknologien - anvendt med omtanke - giver mulighed for opnåelse af fordele for både producenter, forbrugere og samfund bl.a. i form af mindre miljøbelastning.

Hvad mener økologerne?

Formanden for Landsforeningen for Økologisk Jordbrug, Henrik Kloppenborg, besvarede i sit indlæg spørgsmålet, om vi overhovedet har behov for gensplejsede fødevarer, med et klart: NEJ! Kloppenborg fremsatte f.eks. som argumenter, at økologerne betragter gensplejsning som en ny form for symptombehandling, og en unaturlig indsatsfaktor på lige fod med pesticider. Til dette tilføjede han, at „hovedparten af gensplejsede planter udviklet i EU i dag er udviklet til anvendelse sammen med andre indsatsfaktorer som sprøjtemidler". Et tungtvejende argument er endvidere med Kloppenborgs egne ord:"Jeg kan ikke komme i tanker om et eneste problem, som er væsentligt for økologisk produktion, som gensplejsning kan løse, men som ikke kan løses ad andre veje".

Kloppenborg gav et stærkt billede på økologernes opfattelse af genteknologiens fremmarch, idet han sammenlignede markedsføringen af den gensplejsede soja med discotekernes extasy-pusher: stoffet proppes i folks glas, uden at man ved noget om det!

Forskerens syn

Rikke Bagger Jørgensen fra afdeling for miljøforskning på Forskningscenter Risø efterlyste en samlet helhedsvurdering af risikoen i forbindelse med anvendelse af gensplejsede afgrøder. I risikovurderingen bør inddrages parametre som økologi, toxikologi, etik, politik og økonomi. I forlængelse heraf understregede Bagger vigtigheden af, at en sådan samlet risikovurdering foretages i hvert enkelt tilfælde, da det ikke har nogen mening at tale om risici ved genmodificerede planter på det generelle plan. Konsekvenserne er helt forskellige i hvert enkelt tilfælde, og afhænger af den planteart, der er blevet modificeret samt den

egenskab, den har fået overført. Videre fremhævede hun det grundliggende problem, at det aldrig er muligt i risikovurderingen at forudsige alle de såkaldte „non-target-effects", dvs. dels de langsigtede konsekvenser, dels de effekter (uforudsete krydsninger, konkurrenceforhold m.v.), der kan opstå, når en genmodificeret plante udsættes i et andet økosystem end det den er blevet testet i.

Bagger's alsluttende råd omkring genteknologien var, at den bør anvendes med meget omtanke og primært til fremme af miljøet. Samtidig fremhævede hun vigtigheden af at producenter,

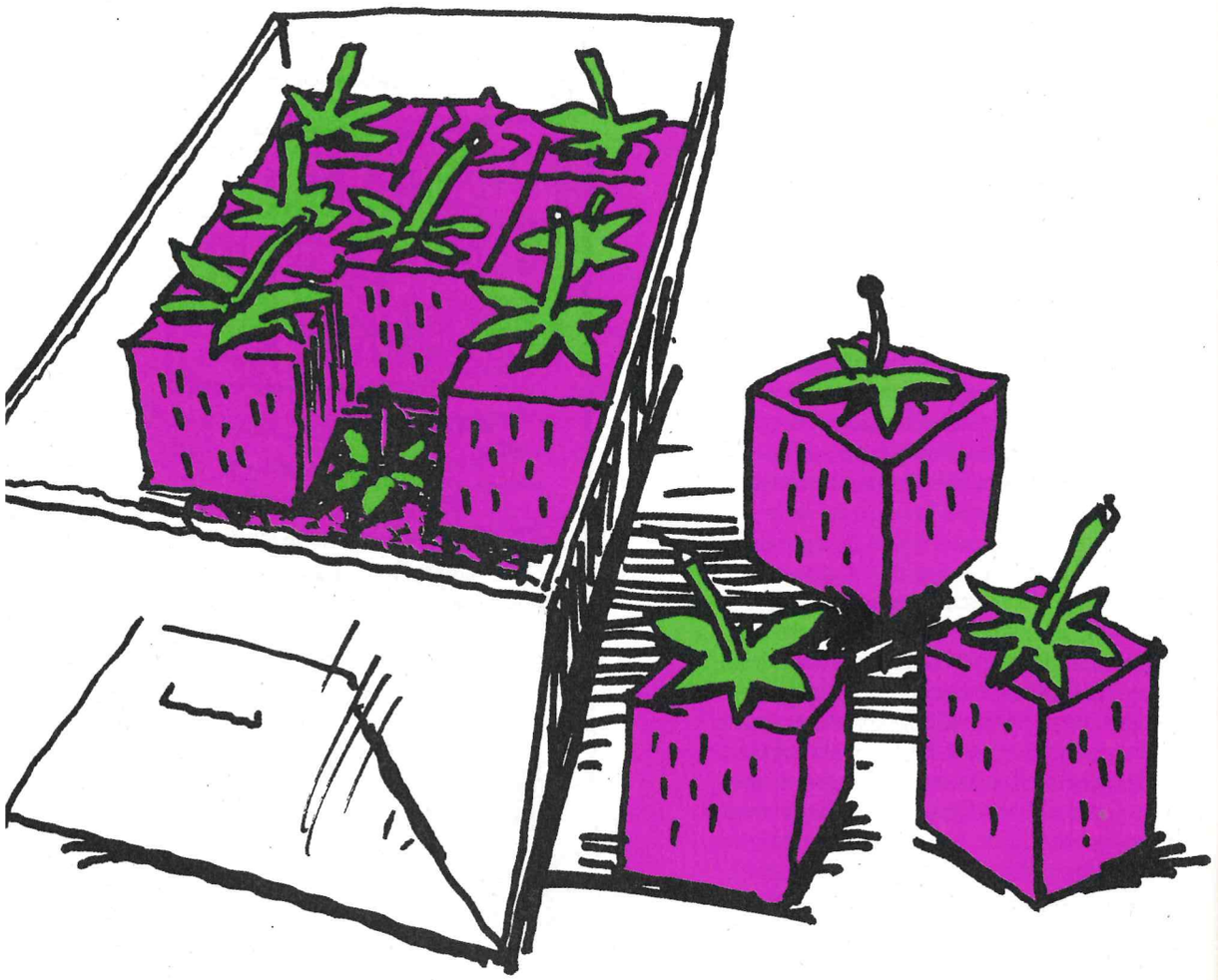

forskere m.fl. i hvert enkelt tilfælde sørger for at oplyse befolkningen om fordele og ulemper ved brugen af den påpgældende genmodificerede organisme.

Filosofien og etikkens bidrag til debatten

Hvorledes kan etikken bidrage til, at vi kan træffe vores individuelle beslutning; for eller imod gensplejsning - når der tilsyneladende er så mange argumenter både for og imod indførslen af gensplejsede planter i landbruget?

Filosoffen Nils Holtug's svar på dette spørgsmål lød kort og godt, at det kan etikken ikke! Begrundelsen var ifølge Holtug, at folk vil have forskellig holdning til gensplejsede fødevarer, fordi de, som udgangspunkt, har forskelligt værdigrundlag. Med Holtug's ord, kan „en del af uenigheden om gensplejsede fødevarer netop forklares ud fra, at de forskellige parter i debatten argumenterer ud fra forskellige værdigrundlag". Hertil sagde han, at „hvis ikke parterne gør sig klart, at deres uenighed skyldes, at de accepterer forskellige værdier, kan de ikke føre en konstruktiv dialog".

Ifølge Holtug kan vurderingen af den accepterede risiko i forbindelse med brugen af gensplejsede planter i landbrugsproduktionen ikke bestemmes på et rent videnskabeligt grundlag, da der altid vil være tale om en værdiafvejning. Det der kan berettige, at vi vælger at løbe den potentielle risiko, der knytter sig til brugen af gensplejsede planter er derfor, at de forventede goder som følge af brugen, opvejer risikoen.

Konklusion af mødet

Udover Kloppenborg og Holtug - som valgte ikke at tage stilling - var alle oplægsholdere, som det er fremgået, enige om en mere eller mindre forbehold accept af de gensplejsede afgrøder. Uenigheden handlede især om, hvilken form for egenskaber de gensplejsede afgrøder skal besidde - resistens overfor sprøjtegift contra forbedret næringsstofsammensætning eller lignende -, og i hvor stor grad man skal sikre forbrugeren et reelt valg gennem mærkning.

På baggrund af de synspunker, der kom frem på orienteringsmødet, mener vi, at det store spørgsmål må være, om man på nuværende tidspunkt med sikkerhed kan drage den konklusion, at den forventede samfundsmæssige nytte ved indførslen af gensplejsede organismer i landbrugsproduktionen, kan opveje den risiko, der samtidig er herved?

NOAH's holdning er, at svaret på dette spørgsmål må være et klart: NEJ!

Teknologien er for ny og uafprøvet. Vi ved simpelthen for lidt om konsekvenserne ved dens anvendelse - på alle niveauer og på både kort og langt sigt. Det kan vi ikke leve med. Vi vil ikke acceptere risikoen, og støtter os derfor til forsigtighedsprincippet, som kommer tivlen - samfundet og det enkelte menneske til gode.

Det er afgørende, at risikoen ved anvendelse af genmodificerede planter vurderes i forhold til behovet. Vi mener, at der kan stilles spørgsmålstegn ved, om den gensplejsning der foregår i dag overhovedet gavner forbrugerne, og derfor kan siges at blive udført for forbrugernes skyld, når det som ovenfor har vist sig, at der primært er tale om udvikling af sprøjtemiddel-tolerante genmodificerede varianter? For os at se, er dette kun til gavn for den agrokemiske industri.

Den ofte anvendte påstand om, at global bæredygtighed kan fremmes via brugen af gensplejsede planter, mener NOAH, er en ren illusion. Den nuværende - og formentlig også fremtidige - tætte kobling mellem industri og landbrug, patenteringen af de gensplejsede organismer, monopoliseringen osv. gør, at u-landene blot vil få endnu sværere kår og økonomisk binding til i-landene. Vi ser med frygt den „2. grønne revolution" komme rullende i kølvandet på en global udbredelse af de gensplejsede planter ■

Pernille Hagedorn-Rasmussen

Kort om miljø

Danmarks Aktive Forbrugere

1996 har fostret en ny forbrugerorganisation. Den ønsker aktivt at sikre forbrugerne kvalitetsfødevarer produceret på en miljømæssigt forsvarlig vis. Den seneste kampagne retter sig mod kiwi-frugter fordi disse foruden vitaminer og andre gavnlige ting også indeholder pesticidrester, ifølge Levnedsmiddelstyrelsen. Også PVC-emballage og klementiner har været i DAF's søgelys.

Det bliver spændende, hvad vi hører fra DAF i fremtiden. Der må siges at være plads i det danske organisationsliv til en forbrugerorganisation med lidt gang i.

Yderligere oplysninger om Danmarks Aktive Forbrugere kan fås på telefon 32 84 32 10# 128.

Faktor 2000

"Alle taler om vejret, men ingen gør noget ved det!" Dette er en gammel sandhed, men måske er talemåden ved at være forældet. I hvert fald er der meget, som tyder på, at vi i disse år er vidner til menneskeskabte klimaændringer.

Faktor 2000 er titlen på den nyeste bog fra NOAH's forlag. Den sætter fokus på nedbrydningen af ozonlaget og giver svar på en lang række af spørgsmål omkring ozonlagets nedbrydning, hvad sker der, hvis mængderne af UV-stråling øges, hvad dækker de internationale aftaler, kan ozonlaget reddes?

Bogen kan købes hos NOAH, 78 kr./ 62 s.

Landmændene kan ikke holde, hvad de lover

Januar bød på sørgelige meddelelser fra Danmarks Statistiks miljøafdeling. Opgørelsen af pesticidsalget i Danmark i 1995 viser en stigning i forhold til 1993 og 1994. Det totale salg steg med 19% fra 1994 til 1995. Pesticider anvendes primært i landbrugets planteavl (ca. 80%). I planteavlen sås en stigning på 23% i salget af virksomt stof. Hvis man gør det op i behandlingshyppighed, bliver man kun mere foruroliget. I 1995 blev Danmarks konventionelt dyrkede landbrugsareal i gennemsnit behandlet 3,5 gange. Det tilsvarende tal for 1994 var 2,5. Der er intet, der tyder på, at landbruget vil kunne leve op til Pesticidhandlingsplanen, og heller ikke 1995 blev det år hvor landbruget tog kravet om en mindre miljøbelastende landbrugsproduktion alvorligt.

Salget af personbiler i januar blev det bedste i de sidste 10 år

Det er Automobil-Importørernes Sammenslutning, der i en pressemeddelelse bringer den glade nyhed om, at personbilsalget er stigende. De fortsætter "Den positive tendens i personbil salget ser således ud til at fortsætte i det nye år".....

Six-pack rings

Miljøsk kan i dette nummer bidrage med endnu et godt argument til forsvaret af Danmarks flaskeordning. Dåser sælges som bekendt i det store udland, her bliver de holdt sammen af plasticdimser, seks ad gangen af de såkaldte six-pack rings. Netop six-pack rings genfinder man i rigelige mængder, når man laver opgørelser over plastic-affald langs kyster. For eksempel : langs en 480 km lang kyststrækning blev der på tre timer fundet 8000 plasticposer og 15.600 six-pack rings. Det kan læses i Edward A. Laws "Aquatic pollution"1993, og det må da give Ritt noget at tænke over.

Antologi om "Det miljømæssige råderum"

Institut for Miljø, Teknologi og Samfund på Roskilde Universitet har udgivet en antologi, der samler 8 forskeres arbejde med det miljømæssige råderum. Antologien byder både på kritik af begrebet og på diskussioner af råderummet i forhold til økonomien, hverdagslivet, naturvidenskaben, lokal og national miljøregulering og de ideologiske aspekter af at inddrage råderummet i reguleringen.

Antologien kan købes på TEK-SAM forlaget for 50kr./68 s. Telefon 46757711, fax 46754403 ■

Miljøsk nr. 9, juni 1997
ISSN 1395-489X
Oplag 2.000 eksemplarer.

Miljøsk udgives af Miljøbevægelsen NOAH og henvender sig til alle, der synes, at ødelæggelsen af miljøet er en alvorlig sag. Miljøsk samler op på nyhedsmediernes miljødebat og bidrager til den visionære diskussion af, hvilken vej udviklingen på miljøområdet kan og bør tage. Artikler i Miljøsk giver ikke nødvendigvis udtryk for Miljøbevægelsen NOAH's holdning.

Udgiver:
Miljøbevægelsen NOAH
Nørrebrogade 39[1.tv]
2200 København N.
Telefon: 35 36 12 12
Telefax: 35 36 12 17
E-mail: noah@noah.dk
Postgiro: 5 56 00 39

Redaktion og layout
Jesper Lassen, Peter Fabricius (ansvarshavende), Pernille Hagedorn-Rasmussen, Sofie Krogh Andersen, Jon Theil Nielsen, Gustav Lohse, Søren Nielsen, Martin Christensen, Søren Lausten.

Redaktionskomité
Jonna Odgaard, Kristian Kristiansen, Henning Schroll, Karin Andresen, Henrik Wejdling, Ia Brix Jensen, Susse Georg.

Abonnement og løssalg
Miljøsk udkommer fire gange om året. Abonnement og løssalg ved henvendelse til NOAH på telefon 35 36 12 12. Årsabonnement (nr 1-4): 125,- kr. Løssalg, 40,- kr pr nummer. Ældre numre kan købes, så længe lager haves. Klassesæt á 30 stk. (samme nummer) kan købes for 250,- ekskl. porto.

Flytning og reklamation
Meddelelse om flytning og reklamationer vedr. leveringen bedes rettet til postvæsenet.

Tryk
Miljøsk trykkes på Phønix-Trykkeriet a/s, Århus. Miljøcertificeret i henhold til BS 7750.
Miljøsk er trykt med vegetabilske trykfarver på 100% genbrugspapir, uden brug af organiske opløsningsmidler.

Skriv til Miljøsk!
Miljøsk modtager gerne relevante artikler og kommentarer fra læserne. Kontakt redaktionen og få et eksemplar af vores skrivevejledning.

Eftertryk er tilladt med tydelig kildeangivelse.